

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Tomáš Zíka

**Vývoj trestního práva v 18. století v našich
zemích**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., dr. h. c.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce: 6. června 2011

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne

Podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu své diplomové práce Prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., dr. h. c. za jeho vzácný čas a podnětné rady, které mi poskytl při vedení této diplomové práce. Bylo pro mě ctí, že jsem mohl vést konzultace právě u něho, protože si ho jako odborníka na právní dějiny nesmírně vážím. Dále bych chtěl poděkovat všem lidem ve svém okolí za jejich podporu a pochopení pro moji časovou zaneprázdněnost v poslední době a také pro moji neutuchající zálibu v dějinách.

1. Obsah

1.	Obsah.....	3
2.	Úvod.....	4
3.	Historické pozadí a důvody rozvoje a modernizace trestního práva..	5
4.	Stav trestního práva na počátku 18. století	8
5.	Vývoj a kodifikace trestního práva v 18. století	11
5.1.	Vývoj hrdelního soudnictví v 18. století	11
5.2.	Constitutio Criminalis Josephina	13
5.3.	Constitutio Criminalis Theresiana.....	18
5.4.	Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi	26
5.5.	Všeobecný řád soudní hrdelní.....	30
5.6.	Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky	32
6.	Vývoj trestných činů proti božskému majestátu.....	47
7.	Závěr	50
8.	Seznam použitých pramenů a literatury.....	52
9.	Resumé v anglickém jazyce (Abstract in English language).....	54

2. Úvod

Trestní právo je nenahraditelným nástrojem umožňující soužití větší skupiny jedinců na určitém území bez stálých projevů násilí a odplaty a je ochranou obyvatelstva a státu před nežádoucím chováním jednotlivců i celých skupin. Trestní právo můžeme rozdělit na trestní právo hmotné a procesní, přičemž obě odvětví jsou nerozlučně spjata. Hmotné trestní právo nám stanovuje, jaké chování je považováno za trestné a většinou je doprovázeno rovnou ustanovením o sankci, která za takové jednání může či musí být uložena. Tato ustanovení hmotného trestního práva jsou uplatňována prostřednictvím trestního práva procesního, které upravuje postup orgánů, jejich působnost a pravomoci.

Vývoj tohoto systému byl velmi dlouhý a probíhá dodnes, což můžeme vidět například u nás v České republice, kde byl před nedávnem přijat nový trestní zákoník (zák. č. 40/2009 Sb.), který reaguje na nové potřeby společnosti a trochu odlišné chápání pořadí důležitosti chráněných zájmů. To je typické pro celý historický vývoj. Vždy existovala určitá skupina vůdčích principů a filozofických či náboženských myšlenek, které se promítaly do právního řádu a tyto principy mohly být v dosti krátké době nahrazovány jinými, až naprosto protikladnými. Čím novější dějiny, tím se tento proces zrychloval. Středověkou zásadu, že veškeré staré právo je to nejlepší a je nanejvýš pouze nově nalézáno, nahradily legislativní snahy absolutistických panovníků regulovat co nejvíce oblastí života svých poddaných a za tímto účelem vydávali nové a nové právní předpisy. V tomto spatřuji velký význam právě 18. století, kdy se právo, a to nejen trestní, dočkalo velkého rozvoje a v mnohém položilo základy moderního práva, jak ho známe dodnes. Samozřejmě se ne vždy podařilo předejít jeho zneužití, což například můžeme vidět v době Velké francouzské revoluce či v některých právních řádech 20. století. Ale tato zneužití nic nemění na faktu, že právo nejde pro jeho normativní povahu a vymahatelnost ve společnosti nahradit. Proto by každá osoba

studující právo měla znát dějiny tohoto oboru a brát si z nich ponaučení a inspiraci pro svoji vlastní činnost a hlavně pro možné úvahy de lege ferenda. Neboť není bez pravdy rčení, že historie se opakuje.

3. Historické pozadí a důvody rozvoje a modernizace trestního práva

Pokud chceme popsat a zdůvodnit vývoj trestního práva v 18. století, nevyhneme se na počátku také studiu historického pozadí vývoje českých zemí a Habsburské monarchie, který pochopitelně ovlivňoval všechny oblasti práva a také studiu různých filozofických a myšlenkových směrů, jenž se právě v 18. století velkou měrou prosazovaly a které se v právních předpisech zrcadlily. Dále nesmíme v této době podceňovat stálý vliv náboženství, jenž přes určité oslabení projevující se hlavně v druhé polovině 18. století, mělo stále značný vliv na chod monarchie a na myšlení prostých lidí i mnoha panovníků.

Období 18. století je v našich zemích obecně spjaté především s procesem germanizace a centralizace prováděnou formou stále větší byrokratizace, což mělo za následek úpadek české státnosti, českého práva a i českého jazyka. Důvodem tohoto stavu bylo nastolení absolutistické vlády, která ovšem přichází nikoliv jako vyústění vnitřního, zvláště ekonomického vývoje, jak tomu bylo například ve Francii, ale zvenčí, jako důsledek prohraného boje českých stavů s Habsburky, který se víceméně rozhodl v bitvě na Bílé Hoře v neděli 8. listopadu 1620 v blízkosti Prahy. Tato prohra znamenala konec stavovské monarchie v našich zemích, která zaznamenala svůj největší rozkvět za panování dynastie Jagellonců, kdy stavy měly dosti velký podíl na správě státu a pravomoci panovníka byly značně omezené. Habsburkové tu zlomili politické síly, které by se mohly stavět jejich programu a od té doby pozbývají české země samostatnosti politicky, i když zatím ne státoprávně.¹

---

¹Srov. Jiří Klabouch: Osvícenské právní nauky v českých zemích, Česká akademie věd, 1958, strana 168

Ferdinand II. Štýrský, který vládl v českých zemích v letech 1617 až 1618 a 1620 až 1637,² využil pro něj velmi výhodné situace po potlačeném povstání, rychle změnil formu monarchie na absolutistickou, zahájil proces centralizační politiky s cílem naprosto začlenit české země do systému Habsburské monarchie a zahájil tvrdou rekatolizaci, která v převážně evangelických Čechách způsobila, že značná část společenské elity odešla do exilu a Češi tak ztratili další část své politické reprezentace. Právo, které se začalo vytvářet od této doby, mělo zachovat společnost stále ve feudálním zřízení, avšak jako hlavní pramen práva nově vystupovalo právo psané, jenž pochází od panovníka a jeho úředníků.³ Nepoužívají se tedy již obyčeje či soudní nálezy, které byly doposud v praxi časté. Tento posun je důležitý, protože je posunem od konkrétní právní normy k abstraktní, a tím k překonání neuzavřenosti právního řádu.⁴ Tento trend se plně rozvine právě v 18. století, kdy je vydáno několik kodifikací, jak hmotného, tak procesního práva. Takto se tedy právo dostává ke své unifikaci a k vymícení stavovského personalismu. Tato cesta však také likviduje samostatné české právo.⁵

Dalším důvodem velké kodifikační činnosti v 18. století kromě snahy o centralizaci, která však s tímto souvisí, je nový směr osvícenského absolutismu. Tato myšlenka se nejvíce projevila u Josefa II. (českým králem 1780 – 1790), který sám nesmírně věřil v sílu práva, které chápal jako nástroj, se kterým může změnit celou společnost. Od této doby se právu dostává rozhodující úloha při řízení státu.⁶ Vůdčí myšlenkou tohoto směru bylo, že pokud bude vládnout osvěcený panovník a provede ve státě potřebné reformy shora, získají poddaní daleko více, než by si vydobyli na barikádách. Když roku 1780 zemřela jeho matka Marie Terezie, u které narážel na odpor s mnoha jeho někdy až revolučními reformami, rozpoutal přímo legislativní smršť, které se nevyhnulo ani trestní právo, a to jak procesní, tak hmotné.

---

²V roce 1619 – 1620 byl českým králem Fridrich Falcký, nazývaný též zimní král, který byl zvolen českými stavy po sesazení Fridricha II.

³Správní reformy Marie Terezie z let 1749 – 1751 byrokratizují aparát správy zemské a krajské. Kompetence místodržitelství je přenesena na byrokratický úřad královské deputace. Na toto navazují reformy Josefa II., které pronikají i do správy městské, místní a patrimoniální.

⁴Srov. Jirí Klabouch: Osvícenské právní nauky v českých zemích, Česká akademie věd, 1958, strana 106

⁵Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 184

⁶Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 183

V 18. století se také stále více uplatňuje přirozenoprávní teorie, která vychází z představy právního dualismu. Na jedné straně existuje platné (pozitivní) právo, které je vytvořené či uznané státem. Na druhé straně existuje nezávisle na státu právo přirozené (*ius naturale*), což je souhrn určitých obecných právních principů a norem se silným hodnotovým významem. Toto přirozené právo je nadřazeno právu pozitivnímu. Vývojových stupňů přirozenoprávní teorie je několik. V 18. století se rozvíjí racionalistická koncepce (*ius rationale*). Ta se rozchází s dřívějším chápáním přirozeného práva jako boží základu. Naopak zdůrazňuje, že obsah základních principů práva je seznatelný samým rozumem, je racionálně zdůvodnitelný a pochopitelný. Místo teorie poddanské smlouvy nastupuje teorie společenské smlouvy. Východiskem se stává svoboda člověka realizujícího své záměry. Mezi lidmi existuje rovnost v právech a svobodách.⁷ Tento myšlenkový směr reaguje na měnící se společenské a ekonomické poměry, kdy vedle sebe již existují výrobní vztahy feudální a kapitalistické. Přičemž kapitalistické vztahy stále více narůstají, jelikož dosavadní systém nemůže uspokojit rostoucí potřeby společnosti.

V 18. století se také stále více objevuje recepce práva římského, které se dříve uplatňovalo hlavně v procesním právu a v právu městském. I když nemůžeme plně ztotožnit rozvoj římského práva s rozvojem humanistických tendencí v Čechách, je zde možné spatřovat jisté propojení. Recepce římského práva je samozřejmě daleko starší. Jak Obnovené zřízení zemské, tak Práva městská království českého jsou typickými produkty staršího stadia recepce v českém právu. Jejich obsah je syntésou dřívějšího domácího práva a římských zásad.⁸ Po událostech na Bílé hoře poté právní humanisté svou podporou římského práva objektivně usnadňují nástup absolutismu v zemi, kterému psané právo vyhovuje daleko více než dřívějšímu stavovskému zřízení. Proto bylo také římské právo zemskou šlechtou velmi často odmítáno.⁹

---

⁷Srov. Aleš Gerloch: *Teorie práva*, 3. vydání, nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, strana 232

⁸Srov. Jiří Klabouch: *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Česká akademie věd, 1958, strana 126

⁹Srov. Radim Seltenreich: *Universita Karlova, [recenzenti Valentin Urfus, Karel Václav Malý]: Právní humanismus jako výraz evropského právního vývoje (se zvláštním zřetelem k dění na univerzitách)*, Praha: Karolinum, 1996

Všechny výše zmíněné vlivy se podílí v této době na vzniku nového právního systému, který se dynamicky v 18. století vytváří a kde i právo trestní zaznamenalo velké změny.

4. Stav trestního práva na počátku 18. století

Na počátku 18. století, za panování Leopolda I.¹⁰ se nám ještě objevuje stará stavovská úprava trestního práva, která nese znaky personality práva. Tedy rozděluje obyvatele státu do několika skupin a na každou tuto skupinu dopadá jiná právní úprava. Hlavními prameny práva jsou v tomto období Obnovené zřízení zemské a Práva městská království českého (Koldínův zákoník). Dále se také vydávají tzv. policejní řády (základem výrazu je řecké slovo *politeia*, což znamená ústava či řád), které dávají správním orgánům, například krajským hejtmanům, rychtářům, povinnosti dohledu nad veřejným pořádkem a pro různá přestoupení se vyhlašují tresty.

Tato personalita práva se projevovala i v případech skupin osob, které podléhaly zvláštnímu druhu právní úpravy. Představitelé těchto skupin byli hlavně Židé a Cikáni, kteří byli omezováni mnoha zvláštními předpisy a tresty byly zvláště u Cikánů tvrdší než u zbytku obyvatelstva.¹¹ Další velkou skupinou osob, jenž měla velmi specifické postavení, bylo duchovenstvo. Církevní osoby se částečně řídily církevním právem a spadaly pod rozhodovací pravomoc církevních orgánů a soudů. V této době se uplatňovala především ustanovení tridentského sněmu.¹² Církevní právo trestní nebylo měněno od tohoto sněmu a publikace Corpus Iuris Canonici z roku 1582, k jejímuž vydání došlo z rozhodnutí Řehoře XIII. (papežem byl v letech 1572 - 1585). Dále zde byla specifika světského práva, které přiznává zvláštnosti pro příslušníky klerického či řeholního stavu v církvi, pokud jde například o výkony trestů, které se projevovaly požadavkem odděleného vězení od osob laických a používáním speciálních oddělení

---

¹⁰ Českým králem od roku 1657 do roku 1705

¹¹ Srov. Jan Hraše: Persekuce cikánů v zemích Koruny české v XVIII. století, Světozor, roč. 5., č. 2-4, Praha 1871

¹² Tridentský koncil je 19. ekumenický koncil uznáný katolickou církví. Svolal jej papež Pavel III. roku 1545 a zasedal v italském Trentu. Výsledkem koncilu je celkem 16 dogmatických dekretů, které se věnují mnoha aspektům katolictví.

v klášterech jako vězení. Počátkem 18. století také stále platilo privilegium fori, které se v našich zemích uplatňovalo zhruba od 13. století. Tato výsada zaručovala duchovním, že budou souzeni pouze před církevním soudem. Za panování Josefa II. však toto privilegium bylo zrušeno v rámci snahy panovníka omezit moc církve a dostat ji pod kontrolu státu a jeho orgánů. Dokonce bylo duchovním přiznáno právo, aby se i v případech disciplinárních trestů církevních odvolávali k státním orgánům.¹³ Další institucí, jenž byla částečně samostatná v udělování hlavně peněžitých sankcí za urážky, byla Univerzita, jenž tyto tresty měla obsažené ve svých statutech.¹⁴

Městské právo bylo z důvodů ekonomického rozvoje měst a potřebě jednotné úpravy hmotného i procesního práva kodifikováno, když roku 1579 vyšlo tiskem dílo Práva městská království českého, kdy se na konečné podobě tohoto velmi zdařilého díla nejvíce podílel mistr Pavel Kristián z Koldína.¹⁵ Král zákoník sankcionoval a roku 1580 apelační soud prohlásil zákoník za závazný pro soudní praxi.¹⁶ Toto dílo vycházelo z dosavadního práva městského, zemského a z důležitých usnesení zemských sněmů. Dále je zde také velký vliv římského práva, jehož byl Pavel Kristián z Koldína velkým znalcem. Navíc je dílo ovlivněno humanistickými názory svého hlavního autora. Práva městská království českého upravovala všechny důležité oblasti práva, včetně práva trestního. Zahrnut byl i trestní proces s normativní úpravou tortury. Výpověď na mučidlech sice byla považována za rozhodující důkaz a přiznání, ale mistr Koldín sám varuje před ukvapeností v užívání tortury a poukazuje na relativní cenu vynuceného přiznání.¹⁷ Užívání tohoto zákoníku se postupně rozšiřovalo na území celých Čech, kdy nejpozději přistoupili k užívání města pod vlivem Magdeburského práva (např. Litoměřice) a roku 1697 se platnost zákoníku rozšířila i na oblast Moravy. Podpůrně se zákoník využíval i pro právo zemské. Zákoník byl přehledný, dobře systematicky uspořádaný a je i důkazem výborné právnické češtiny. Proto se užíval v praxi až do 18. století, kdy byl postupně nahrazován kodifikační činností panovníků.

---

¹³Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 176

¹⁴Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 14

¹⁵ Narodil se roku 1530 v Klatovech a zemřel roku 1589 na Starém Městě pražském

¹⁶Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 109

¹⁷Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 22

Za tu dobu bylo vytisknuto asi dvacet vydání a dílo se dočkalo dvou německých překladů.¹⁸

Obnovené řízení zemské, které bylo vydáno pro Čechy 10. května 1627 a pro Moravu 10. května 1628, obsahovalo ustanovení státního, soukromého a trestního práva, předpisy týkající se soudního a deskového řádu a dále byly k dokumentu přiloženy starší smlouvy s vysokou mírou důležitosti. Hlavním autorem byl vzdělaný právník doktor Melander. Co se týká trestního práva zde obsaženého, týkalo se hlavně deliktů politické povahy, především urážky panovníka (*crimen lese majestatis*).¹⁹ To přesně odráží dobu vzniku tohoto dokumentu, kdy po porážce českých stavů se panovník takto zabezpečoval proti dalšímu možnému povstání a zajišťoval tak sobě výsadní postavení v monarchii, takže přednostním zájmem byla ochrana panovníka a jeho práv a nikoliv státu či stavovské obce. Do řady skutkových podstat patřilo například osobování si panovníkových oprávnění, svolání sněmů bez jeho souhlasu a vytváření opozice na sněmu. Dále se stavovským obyvatelům země hrozilo trestem smrti za vzpouru proti králi či za neoznámení přípravy takového povstání. Tresty byly velmi tvrdé a zahrnovaly trest smrti, konfiskaci majetku a ztrátu cti.²⁰ Obnoveným řízením zemským bylo také uloženo úředníkům, aby stíhali trestné činy bez popudu soukromého žalobce. Tím byla zavedena zásada oficiality. V trestním procesu byla zavedena zásada písemnosti, zavedení revize jako prostředku opravy a obsazení apelačního soudu jen vzdělanými právníky. Tato úprava byla později pozměněna mnoha normami (velká změna se provedla roku 1640 v souvislosti s Deklamatorií a Novellami), ale stala se základem pro trestní proces upravený v zákoníku Josefa I. vydaného v roce 1707. Zásadu písemnosti přijalo pod tlakem zemského práva do svého procesu i právo městské (stalo se tak instrukcemi z let 1641 a 1644). Průběh procesu byl ovšem v městském právu stále rychlejší a pružnější.²¹

---

¹⁸Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 110

¹⁹ Srov. Vojáček, L.: Urážky, pomlvy a nactiutrhání, Eurolex Bohemia s.r.o., Praha 2006, strana 51

²⁰Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 191 a 192

²¹ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 54

5. Vývoj a kodifikace trestního práva v 18. století

5.1. Vývoj hrdelního soudnictví v 18. století

Stav, ve kterém se nacházely hrdelní soudy na počátku 18. století, byl výsledkem dlouhého vývoje, jenž vrcholil v průběhu 14. století a odrážel feudální uspořádání společnosti. V 18. století však důsledkem sociálních změn a nastupujících kapitalistických vztahů proběhla z nutnosti velká reorganizace tohoto systému, kdy se z původních téměř 400 hrdelních soudů zachovalo do konce století pouze devatenáct. Tím byla téměř úplně zlikvidována jedna z typických stránek feudálního systému konání spravedlnosti, jehož postupné odbourávání se odehrálo v souvislosti se stále stoupajícím významem ústředního státního aparátu jednotně vedeného pro celé habsburské soustátí. Odbourání velkého počtu hrdelních soudů a zbyrokratizování soudů zbývajících je v neposlední řadě také výsledkem stále se stupňující nespokojenosti poddaných, jejichž častá povstání nutí stát k tomu, aby omezoval a usměrňoval pravomoc pozemkových vrchností.²²

Na počátku století bylo právo hrdelního soudnictví stále přiznáno některým feudálním pánům z mocných šlechtických rodin na základě dědičné patrimoniální popravky nebo na základě panovníkem uděleného privilegia, duchovní vrchnosti na základě udělené imunity, městům královským a některým městům poddanským. Hrdelním řádem Josefa I z roku 1707 byly všechny hrdelní soudy, s výjimkou soudů zemských a některých soudů stavovských, podřízeny apelačnímu soudu. Hrdelními soudy měly být pouze ty soudy, které vykonávaly hrdelní jurisdikci na základě zvláštního privilegia, léna nebo starého obyčeje. Každý hrdelní soud měl být obsazen nejméně devíti soudci znalými hrdelního práva. Dále musel mít každý soud přísežného písaře znalého práva a kata. Pokud soud neměl na tyto osoby prostředky, mohl si je zapůjčovat od jiných soudů, které byly povinny v těchto případech pomoci. Pokud hrdelní soudy nesplňovaly tyto požadavky, nepostupovaly podle práva nebo pokud

---

²²Srov. Bohuslav Roučka: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé pol. 18. století, Právně historické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, strana 131

neměly dostatečné vybavení a zázemí, které byly pro výkon jurisdikce nutné, mohl jim apelační soud hrdelní oprávnění odebrat. Avšak ani ustanovení hrdelního řádu Josefa II. nedokázalo zlepšit stále více upadající stav českého hrdelního soudnictví. Hlavně města poddanská neměla prostředky a ani chuť platit z vlastních prostředků soudní úředníky, jejichž plat byl ostatně tak malý, že o tato místa nebyl zájem, takže byla obsazována lidmi, kteří neměli dostatečnou kvalifikaci. Podle zprávy apelačního soudu z 16. 7. 1722 nebylo mnoho soudů schopno řešit ani jednoduché soudní případy a kolikrát neměly ani právní předpisy, podle kterých měly postupovat a kterými se měly řídit. Dalšími předpisy byli krajští hejtmani nabádáni k většímu dozoru nad hrdelními soudy a výsledky tohoto dozoru poskytovat místodržícímu a posléze i apelačnímu soudu (od reskriptu ze dne 8. 3. 1725). Navíc měli krajští hejtmani dohlížet i nad stavem vězení, stavu uvězněných osob a bránit zbytečným průtahům v řízení. Avšak ani tato opatření neměla velký úspěch a tak se v české dvorské kanceláři a v tajné radě ozývaly stále silnější hlasy volající po zjednodušení husté soudní sítě tak, aby mohla být řádně vykonávána soudní činnost a šlo ji lépe kontrolovat. To však naráželo na odpor osob, které hrdelní soudnictví vykonávaly podle starých privilegií, kterých se odmítaly vzdát. I přesto došlo na Moravě v roce 1729 k redukci 200 stávajících hrdelních soudů, která byla dále zvětšena reformou z roku 1752, kdy byl počet soudů opět velmi snížen. V Čechách potřebné reformy ztroskotaly na nezájmu úředníků, kdy při plánované reformě provedené reskriptem z roku 1754, nedodali krajští hejtmani posudky o funkci soudů ve svém obvodu ani do roku 1757, a tak žádné změny nenastaly.

Reforma v Čechách nastala až později, kdy se nutnost změny stala v důsledku sílících kapitalistických tlaků nezbytnou. Začlenění soudnictví pod státní kontrolu a tím omezení patrimoniální moci a moci měst, byl důležitý krok při centralizaci státní moci. Roku 1762 byl vyzván apelační soud v Praze, aby vypracoval podrobnou zprávu o stavu hrdelního soudnictví v Čechách. Tato zpráva zjistila alarmující stav, kdy podmínky potřebné k vykonávání hrdelní jurisdikce splňovalo pouze 11 % soudů a 26 % bylo zcela neschopno vůbec tuto jurisdikci vykonávat nebo ji už dlouho ani nevykonávalo. Apelační soud přímo prohlásil, že většina soudů je veřejnosti spíše ke škodě než k užitku a navrhl 24 měst, která by měla mít jako jediná hrdelní jurisdikci. Roku 1764 vypracoval apelační soud ještě dodatečný obsáhlý návrh o způsobu zajištění

prostředků na úhradu soudních nákladů a platů soudních úředníků. Po projednání těchto návrhů ve státní radě byl 25. 6. 1765 přijat konečný elaborát kompilační komise, který byl 15. 7. 1765 vyhlášen jako „Pragmatical Sanction wegen Restrangirung der Halsgerichte und Dotirung des fundi criminalis in Böhmen“. Tento patent byl vydán v českém i německém jazyce a určoval, že od 1. 1. 1766 smělo vykonávat hrdelní soudnictví pouze 29 městských hrdelních soudů. Díky vytvoření kriminálního fondu, ze kterého se kryly soudní náklady, mohly být soudy obsazeny opravdu kvalifikovanými osobami. Aby nedocházelo k přehmatům při konání spravedlnosti, musel mít každý ze soudů právnicky vzdělaného stálého přísežného písaře – syndika, jemuž při vyřizování trestní agendy vypomáhal jeden z členů městské rady a jenž musel projít náročnou zkouškou u apelačního soudu. Soudy, které byly hrdelní pravomoci zbaveny, měly v rozsahu stanoveném patentem hrdelním soudům vypomáhat (například při vyšetřování sebevražd nebo poskytnutím svého vězení, pokud u vyšetřujícího soudu už nebylo místo). Patent také ustanovil, že pokud tyto soudy dodatečně splní všechny požadavky tohoto patentu, bude jim hrdelní pravomoc navrácena. Toho využilo roku 1766 město Chomutov.

K dalším větším změnám došlo v soustavě hrdelních soudů až dvorskými dekrety z let 1783 a 1784, kdy byly spojeny magistráty pražských měst a dále znovu omezen počet měst s hrdelními soudy tak, že se jejich počet opět snížil a to na pouhých devatenáct.²³

5.2. Constitutio Criminalis Josephina

Prvním kodifikačním počinem v oblasti trestního práva v 18. století a zároveň prvním zákoníkem v naší historii byl Nový útrpný hrdelní řád Josefa I. (Neue peinliche Hals-Gerichts-Ordnung) ze dne 16. 7. 1707. I přes tuto svoji novotu, nebyl prvním kodifikačním dílem práva trestního. Autoři se mohli inspirovat trestním zákoníkem Karla V. z roku 1532 (Constitutio Criminalis Carolina), který platil v římskoněmecké

---

²³ Srov. Bohuslav Roučka: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé pol. 18. století, Právně historické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, strana 122 až 130

říši, ale neplatil v Čechách, a také ze zákoníku Ferdinanda III. (Constitutio Criminalis Ferdinanda) z roku 1656, jenž byl určen pro rakouské země.²⁴

Toto dílo mělo, ač se uplatňovalo pouze subsidiárně ke starším normám a nebylo tedy pramenem výlučným, velký unifikační význam. Bylo vydáno sice pouze pro Čechy, Moravu a Slezsko, ale právě proto sjednocovalo jednotlivé zemské úpravy tohoto území a navíc tuto úpravu přibližovalo právu rakouskému. Toto byl první krok ve snaze unifikovat právo v Habsburské monarchii. Navíc byl tento zákoník plný instruktivních a návodných prvků, jako např. jednání s osobami podezřelými, metody výslechu, druhy důkazů, na které má vyšetřovatel při různých trestných činech klást důraz, apod., které dnes známe z oboru kriminalistiky a které pomáhaly některým nedostatečně vzdělaným či málo zběhlým osobám s vedením trestního řízení. Musíme si totiž uvědomit, že před dobou soudních reforem Marie Terezie měla hrdelní pravomoc i relativně malá sídla, která nedisponovala vysoce vzdělanými osobami. I po této stránce nebyl tedy přínos zákoníku zanedbatelný.

Svým obsahem byl zákoník zaměřen hlavně na trestní právo procesní a hmotné právo obsahoval nikoliv jako samostatnou úpravu, ale zmiňoval jej pouze právě ve vztahu s právem procesním. I když obsahoval v čl. XIX. i výčet trestných činů, které odpovídaly dosavadnímu středověkému chápání chráněných zájmů. Mezi trestnými činy byly na prvním místě činy proti Bohu a proti způsobu, jakým je uctíván (kacířství, zlořečení, atd.). Stále bylo trestáno čarodějnictví. Dále následují činy proti panovníkovi a státu (rebelie, pozdvížení, punktování, zrádství a další). Také je zde obsaženo mnoho činů sexuálních a mravnostních. Například bigamie, násilné smilstvo či cizoložství, kde se ale rozlišuje styk s prostitutkou („*užívání ženy, jenž za veřejnou kurvu se drží*“), který se nikterak přísně nepostihoval, či smíšení se zlým duchem, Židem nebo Židovkou.

Hned ve svém úvodu zákoník obecně popisuje soudní proces a základní zásady řízení. Základní účel řízení spatřuje, jak uvádí hned ve svém právním článku, v zabránění větší zločinnosti. Josefův zákoník upravuje řízení inkviziční (v českém

---

²⁴ Srov. Vojáček, L.: *Urážky, pomluvy a nactiutrhání*, Eurolex Bohemia s.r.o., Praha 2006, strana 52

překlada je trestní řízení označeno jako „*vyhledávající právo*“). Naopak akuzací řízení ponechává stranou své úpravy se zdůvodněním, že se týká hlavně netrestních věcí a je již upraveno právem zemským a městským.²⁵

Inkviziční proces, kterému podle názvu vévodí inkviziční zásada, je konstruován tak, že obžalovaný není před soudem procesní stranou. To znamená, že nemá žádná nebo skoro žádná práva, která by mohl použít ke své obhajobě. Je pouze předmětem řízení. Veškerou iniciativu má ve svých rukou soud, jenž je žalobcem, soudcem a v přiměřené míře i obhájcem a důkazní prostředky si sám opatřuje a to nezřídka kdy i s pomocí práva útrpného. Naproti tomu akuzací princip znamená, že v řízení jsou dvě strany (obviněný a žalobce) a soud zde vystupuje pouze v roli nestranného třetího a rozsuzuje daný spor na základě skutečností, které mu předkládají zúčastněné strany. Dále je zákoník ovládnut zásadou oficiality, což má v řízení za následek, že i po odvolání udání řízení pokračuje z úřední povinnosti.

Soudní řízení zákoník popisuje od úplného začátku, kdy pojednává o způsobu obsazení soudu, přísahy soudců a dále rozlišuje dvě stádia řízení. Generální inkvizice měla za cíl zajistit důkazy (*corpora delicti*, čl. V.), zjistit, zda se stal nějaký trestný čin a kdo za něj případně nese zodpovědnost. Důležitou věcí bylo také zjištění jeho společenského postavení a jeho pověsti. Toto chápání pověsti je pro tuto dobu typické. Osoba s dobrou pověstí (*poctivá, dobře zachovalá, erbovní neb městská usedlá*) měla daleko větší šance vyhnout se vazebnímu stíhání a tortuře než osoba s pověstí špatnou (*bez dobré pověsti, poběhlá či povaleč*). Vazební stíhání a vězení obecně bylo v této době stále chápáno hlavně jako prostředek pro zajištění podezřelého před a při soudním řízení ve věci samé. Proto také zákoník hrozil trestem odebrání hrdelní pravomoci pro soudy, které by neměly k dispozici vyhovující žaláře.²⁶ To by znamenalo, že by již nebyly oprávněny soudit těžké zločiny. Byla ale samozřejmě ponechána i možnost, aby byl obviněný vyšetřován na svobodě. Pokud chtěl z místa odcestovat, musel se prokázat zvláštním glejtem (*salvus conductus*). Zajímavostí je, že osoba,

---

²⁵Srov. Valentin Urfus: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně; nakladatelství Libri, Praha 2004, strana 112

²⁶Srov. Bohuslav Roučka: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé pol. 18. století, Právně historické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957, strana 123

kteřá obviněného udala a jejíž totožnost mohl obviněný žádat (čl. III.), se mohla dožadovat, aby se mu obviněný zavázal, že jej nebude pronásledovat, pokud bude zproštěn viny (tzv. *cautio de non offendendo*).²⁷

Druhým stádiem vyšetřování je podle zákoníku speciální inkvizice, což by šlo obecně pojmut jako výslech obviněného a provedení důkazů s ním souvisejících. V inkvizičním procesu hrály otázky kladené obviněnému velmi důležitou roli, a proto se této problematice zákoník věnuje dosti podrobně. Upravuje například způsob pokládání otázek, jejich obsah, zakazuje výslech slibováním milosti či naopak hrozbou mučením. O průběhu výslechu se psaly zápisy, které mohly být použity například pro účely vyšší stolice, zde apelačního soudu. Jak bylo uvedeno výše, obžalovaný neměl v řízení skoro žádná práva. Jedno z mála byla možnost mít v řízení „slušného právního přítele“, který měl být nápomocen radou (čl. XII.). Avšak rozhovory s obviněným byly vedeny před některou soudní osobou a výslech obviněného měl být nejprve veden bez jeho přítomnosti, protože tu zákon považoval za možný důvod pro vytáčení obviněného a pro jeho větší míru zapírání. Další důležité ustanovení se týkalo výslechu více osob podezřelých ze stejného trestného činu a otázky jejich podílu a účastenství. Zákoník říká, že se má věřit osobě, která dobrovolně označila své společníky, ale jim se při zapírání již věřit nemá, leda by tuto svoji výpověď potvrdili při výslechu torturou (v zákoníku je přesně uvedeno: „*complici non creditur, nisi torto*“).

Zákoník obsahoval i dosti moderní ustanovení o polehčujících a přitěžujících okolnostech. Za polehčující se považovaly skutečnosti, které jsou dnes chápány jako snížená přičetnost. Například nemoc, věk či trvalá mdloba. Ale také se zde za polehčující okolnost považuje, na rozdíl od dnešních dnů, opilství, protože podle zákoníku člověka zbavuje smyslů a on často poté činů svých lituje. Dodnes se podle tohoto ustanovení používá rčení – je opilý, jak zákon káže. Ustanovení přitěžujících okolností se v mnohém nelišilo od moderního pojetí a pro příklad jmenujme souběh trestných činů.

---

²⁷Srov. Valentin Urfus: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně; nakladatelství Libri, Praha 2004, strana 114, 115

Dále věnoval zákoník svoji pozornost úpravě již výše několikrátě zmíněné tortury (čl. XVI.), kdy ani zde neopustil svou dosti instruktivní povahu, když upravoval i takové věci, jako například, že se má výslech konat před polednem a nalačno. Tortura měla sloužit k vynucení doznání, které se považovalo za korunu důkazů a na tomto doznání měla osoba i zemřít. Výslech útrpným právem měl být pětistupňový. Použito mělo být šněrování, palečnice, šroubovací boty, vhození na žebřík neboli tažení za sucha a pátým nejtěžším stupněm bylo použití ohně. Zákoník se ale snaží omezit použití tohoto typu výslech tím, že nabádá, aby se nejprve mučením hrozilo a teprve poté se v nezbytných případech přikročilo k provedení. Od tortury byly ušetřeny až na výjimky nejtěžších případů osoby s dobrou pověstí a vysokým stavem, dále byly vyjmuty ženy těhotné a v šestinedělí, lidé s duševní poruchou, hluchí a němí. U osob nezletilých a osob se zmenšenou přičetností (mdlé osoby) mohlo být použito pouze zastrásování torturou a ukázání nástrojů, ale k aktu samotnému dojít nesmělo. Osobám s dobrou pověstí byla poskytnuta možnost očistné přísahy v případě nedostatečných důkazů („*juramentum purgatorium*“).²⁸

Po uznání viny, pokud nebyla povolena apelace nebo žádost o milost (čl. XX., XXI.), byla zákoníkem soudcům nabídnuta pestrá paleta trestů, jenž často byly vykonávány velmi krutým způsobem a které byly uvedeny pro každý trestný čin v čl. XIX. Stále zde totiž převládá středověký názor, že trest je hlavně odplatou a jeho veřejné provedení dává odstrašující příklad ostatním. Tresty by se daly rozdělit na lehčí, které představovala hlavně peněžitá pokuta, těžší, jenž byly zastoupeny krutými tělesnými tresty, které zpravidla způsobovaly trvalá zmrzačení a konečně trest smrti prováděný různými způsoby se zostřením nebo bez. Dalšími tresty bylo vyhoštění a tresty difamující, typicky vystavení na pranýř. Ten byl právě ukládán jako zostření k jinému trestu.²⁹

Velkou změnou bylo také faktické zrušení práva azylu, který dával do té doby možnost pachatelům těžkých trestných činů schovat se na půdě kostelů či klášterů,

---

²⁸Srov. Valentin Urfus: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně; nakladatelství Libri, Praha 2004, strana 117 - 120

²⁹ Srov. Adamova, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátku české státnosti do roku 1938, LexiisNexis s.r.o., 2005, strana 67

kde nebylo možné žádat jejich vydání. Dalším zvláštním ustanovením bylo stále vyžadováno tvrdé postihování Cikánů, kteří byli v celém století považováni za původce mnoha zločinů a neřestí.

V souvislosti s ukončením řízení se zákoník také zabýval náklady řízení a soudními mzdami a platy. (článek XXII., a XXIII.)

Zákoník rovněž zakázal, aby soudy mohly vznášet dotazy v nejasných a složitých případech na právnické fakulty, jak tomu bylo dosud běžné, protože povinné právnické vzdělání pro soudce bylo ustanoveno až za panování Josefa II. v roce 1781 ustanoveními civilního soudního řádu, a tak mnoho soudců nebylo nijak vysoce vzděláno. Tyto dotazy měly nově směřovat na apelační soud.³⁰

U zákoníku Josefa I. je ještě zajímavé uvést, že byl oficiálně přeložen z německého originálu do českého jazyka Kryštofem Janem Kupcem z Bílenberka (asi 1655 až 1720), který zastával funkci rady apelačního soudu a byl jeho českým sekretářem. Ten také získal od panovníka privilegium zákoník vytisknout, vydat a samozřejmě neomezeně prodávat v obou jazykových zněních, což byla jakási odměna za jeho celoživotní služby státu. Toto vydání bylo jistě i dosti výnosným podnikem.³¹ Takto zřízený monopol na určité literární dílo bylo předchůdcem dnešního práva autorského.

5.3. Constitutio Criminalis Theresiana

Všeobecný hrdelní právní řád (peinliche Halsgerichtsordnung) byl vydán v německém originálu roku 1769 za panování Marie Terezie³² a po ní také nese svá další označení - Constitutio Criminalis Theresiana či dřívější název Nemesis Theresiana. V platnost pro celou monarchii vstoupil roku 1770 a český překlad, který prováděl kancléř Nového Města pražského Jan Josef Zeberer byl uveden do tisku až

---

³⁰ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 54

³¹ Srov. Josef Stupecký: O českých překladech pořízených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního, Časopis Musea království českého, 1903, ročník LXXVII. red. Kvapil a Zibrt, strana 15

³² Vládla od 20. října 1740 do 29. listopadu 1780

v červenci 1771.³³ Osoba Marie Terezie velmi ovlivnila obsah zákoníku a sama se účastnila rozhovorů kodifikační komise ve Vídni, se kterou měla několikrát rozdílné názory. Marie Terezie se řadí určitě právem mezi osvícené panovníky, avšak byla také vychována jezuitou v přísně náboženském duchu. Tato výchova v panovnici trvale zakořenila a projevuje se i v trestním zákoníku, kde například na prvním místě je stále ochrana Boha, církve a náboženství.

Svým obsahem zákoník stále vychází ze středověkých tradic. Jako vzor sloužila starší právní úprava, hlavně zákoník Josefa I. a také navazoval na rakouské trestní právo obsažené v *Constitutio Criminalis Ferdinanda* z roku 1656. Václav Šolle shledává dokonce Tereziánu v merituu věci pouze přepisem Ferdinandey.³⁴ Jednalo se o první všeobecný a výlučný zákoník, protože komplexně upravoval jak hmotné, tak i procesní právo trestní a svými ustanoveními rušil předešlou úpravu. Právě rozdělení na hmotné a procesní právo zde bylo poprvé kvalitně provedeno a vyváženo a to spolu s přehledným systematickým rozříděním právních pojmů a trestných činů dělalo ze zákoníků nejpropracovanější trestně právní kodex v dosavadních dějinách.

Sám zákoník se dělí na dva díly. První, procesně – právní díl, nese název „*O hrdelním pokračování*“ a je tvořen 54 články. V úvodních člancích obsahuje ustanovení, které bychom dnes nazvali jako obecnou část trestního zákoníku, což je důležité pro výklad druhého hmotně – právního dílu, který má název „*O hrdelních přečiněních obzvláště, a jejich trestách.*“ Obsahuje články 55 až 104 na 136 foliových stranách, které se dále člení na paragrafy. Na závěr je několik příloh, které například zobrazují, jak má správně probíhat každý ze stupňů mučení. Tyto přílohy jsou zvlášť pro Čechy a zvlášť pro Vídeň. Poprvé se zákoník také snaží vyčerpávajícím způsobem definovat přečinění a člení ho na zločiny veřejné, soukromé a smíšené. Přečinění bylo definováno jako „*od někoho vědomě nebo svévolně buďto něco, co skrze zákony zapovězeno jest, se předsebere, anebo to, co skrze zákony přikázáno jest, se omíjí, zákonu protivně činění, anebo opuštění, následovně skrze dočinění, aneb ominutí se*

---

³³ Srov. Josef Stupecký: O českých překladech pořízených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního, *Časopis Musea království českého*, 1903, ročník LXXVII. red. Kvapil a Zibrt, strana 33

³⁴ Srov. Václav Šolle: *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 91

páchá.“ (díl I., čl. 1., § 1.) Je zde i výslovné ustanovení, že pouze zločiny veřejné a smíšené, jakožto zločiny porušující přímo či nepřímo obecný blahobyt jsou zločiny, na něž dopadají hrdelní zákony a jež jedině tedy patří před hrdelní soudy a jsou stíhány veřejnými tresty (díl I., čl. 1., § 2.). O soukromých zločinech spjatých hlavně s náhradou škody se zákoník zmiňuje pouze okrajově, pokud se týkají přečinění veřejných (díl I., čl. 1., § 5.).

Na svou dobu byl však zákoník zastaralý a obsahoval mnoho nedostatků feudálního pojetí práva. Jeho účinnost byla také pouze sedmáct let. Trest chápal zákoník jako pomstu za způsobenou škodu, a to jak na společnosti a státu, tak na jednotlivci. Charakter msty na odsouzeném se projevoval předně neúměrností trestu ke společenské nebezpečnosti provinění. Trest měl mnohdy symbolický charakter a měl sloužit jako odstrašující příklad pro ostatní, proto se také vykonával veřejně a někdy velmi krutým způsobem. Zde se ještě o humanizaci práva tedy nemohlo mluvit. Tresty se členily podle toho, za jaký trestný čin byly ukládány. Upraveny byly nejprve obecně v prvním díle v počátečních ustanoveních (čl. 4. – 16.) a poté u každého trestného činu v díle druhém. Trest měl být uložen pouze jeden a mohl být v případech, který zákoník předvídal, zostřen nebo naopak odlehčen. Pokud byl obviněný shledán vinným z více zločinů, měl být odsouzen k nejpřísnějšímu trestu, který mohl být za některý z nich uložen (čl. 14.). Více trestů se ukládalo pouze ve zvláštních případech. V člancích 11. a 12. byly upraveny polehčující a přitěžující okolnosti. Mezi polehčující patřily například zbavení smyslů, provedení skutku či nemoc.

Trestné činy se dělily na činy nejtěžší, za které byly ukládány zostřené hrdelní tresty (upálení, lámání kolem), těžké, jenž byly trestány trestem smrti „levnějším“ (pověšení na šibenici) a na lehčí spojené s ostatními tresty (čl. 2.).³⁵ Zajímavé je, že tresty smrti byly dále rozděleny, mimo rozdělení na lehčí a těžší, i podle možnosti použití na jednotlivá pohlaví. Například ženy nemohly být pověšeny, protože pohled na houpající se ženu na šibenici mohl vyvolávat pohoršení. Proto se používalo stětí. Dalším trestem vyhrazeným pouze pro ženy bylo zahrabání za živa. Naopak čtvrcení

---

³⁵ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 90, 91

bylo vyhrazeno pouze mužům. K těžkým trestům náleželo lámání kolem, které bylo prováděno buď od nohou, což způsobovalo před smrtí velké bolesti, protože se lámaly jednotlivé kosti končetin, nebo se začínalo od hlavy, kdy se nejprve zlomil vaz a teprve poté se postupovalo po těle dál. Tresty na mrtvém byly určeny hlavně pro pobavení přihlížejících a odrazení od páchání trestné činnosti. Rovněž trest smrti upálením měl různé možnosti zkrácení či prodloužení. Upálení se ukládalo za čarodějnictví, žhářství, sodomii, svatokrádež. Stětím se zase trestala vražda novorozence, únos, bigamie, kuplířství, hanobení mrtvých, prozrazení úředního tajemství a loupežné přepadení. Mezi hrdelní tresty patřilo také odsouzení k věčnému vězení (čl. 5.). Pokud delikt nezbavoval odsouzence cti (čl. 103.), byl mu poskytnut křesťanský pohřeb. Z toho náležela výjimka pro upálení, kdy byl popel vysypán do řeky a pro oběšení, kdy tělo zůstávalo na šibenici. Mimoto mohl soud přidělit tělo odsouzeného k pitvě na vysoké škole. Mezi tělesné tresty patřilo vymrskání metlou, bití holí nebo karabáčem a vypalování cejchu (čl. 6.). Dále se v Tereziáně stále používá pranýř a to jako samostatný trest za menší opakované delikty, například krádeže.³⁶ Peněžité tresty se ukládaly jen za méně závažné činy tam, kde to zákoník sám uváděl nebo v jiných případech, kdy soudce dospěl k názoru, že jsou zde dostatečné polehčující okolnosti (čl. 7). Výše pokuty byla vždy individuálně určována podle majetku pachatele, aby splňovala patřičnou tíhu trestu. Soud mohl také přistoupit k trestu propadnutí majetku, a to buď úplnému, nebo částečnému, přičemž se následná milost na tento trest nevztahovala, pokud to v ní nebylo výslovně uvedeno (čl. 9.).

Určitý pozitivní přínos můžeme naopak spatřovat v úpravě promlčení trestného činu, tzv. „*zaletění*“, kdy po uplynutí pěti, deseti či dvaceti let nebylo možné za trestný čin nikoho trestat. Z tohoto institutu byly výjimky pro závažné trestné činy, jako byla vlastizrada či vražda. Dále se promlčení neuplatnilo v případě, že zločinec utekl a skrýval se neznámo kde (čl. 16.). Podrobně upravena byla také stádia spáchání trestného činu, tzv. „*úsilí skutku*.“ Jednalo se o přípravu, pokus a dokonání trestný čin (čl. 13.). Důležité bylo i dělení podle důvodu, pro který se daný trestný čin nevykonal (náhoda, existence překážky, nemožnost jednání).

---

³⁶ Srov. Adamová, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátku české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, strana 68

Jednotlivé trestné činy jsou v zákoníku obsaženy v člancích 56. až 102. a v článku 103. jsou uvedeny činy, jenž jsou spjaty se ztrátou cti. Členění a uspořádání trestných činů v zákoníku odráží tehdejší vnímání společenské nebezpečnosti jednotlivých jednání. Za nejtěžší byly stále považovány trestné činy proti Bohu, svatým, náboženství a církvi. Dále byla chráněna osoba panovníka, panovníkova moc a regály. Následovala ochrana společenského řádu, správy země a výsad s tím souvisejících. Pak teprve následovaly delikty proti dobrým mravům a počestnosti, urážení bližního na těle nebo hrdle, na jménu či právech, cti a dobré pověsti. Podstatné dále je, že Tereziána připouští ještě v plném rozsahu stíhání deliktů sine lege, tj. dovoluje, aby i jiná jednání, v zákoně sice neuvedená, avšak pro svou zvláštní „*zlosynnost a pohoršlivost*“ nebezpečná, byla rovněž stíhána. Tím byl ponechán velmi rozsáhlý prostor pro libovůli soudců.³⁷

Dalším středověkým přežitkem v zákoníku bylo, že Tereziána stále upravovala trestný čin čarodějnictví. I když jsou hony na čarodějnice obecně spjaty právě s dobou středověku, kdy okolo 13. století začalo být chápáno jako služba ďáblu a tedy odklon od Boha a určitá forma heretismu (dříve bylo trestní právo namířeno jen na určité zlé čarodějnické zločiny), největší procesy jsou spjaty až s dobou 16. až počátku 18. století. Důvodem bylo asi problematické chápání rychlých změn ve společnosti, strach z nových objevů a také rozdělení do té doby jednotné katolické církve. Čechy byly ale v tehdejší Evropě relativně klidným územím vzhledem k obecně zakořeněné náboženské snášenlivosti. Největší procesy na našem území se odehrály mezi lety 1625 až 1695, kdy v jejich souvislosti bylo zabito okolo 250 osob na Moravsko Slezském pomezí, kde tomu nahrávala složitá náboženská a sociální situace. Žilo zde hodně německého obyvatelstva, na katolickou víru naoko obrácení protestanti, atd. Ale procesy pokračovaly i v 18. století. Např. v roce 1705 byli ve Velvarech obviněni Jiří Švandrlík a Jan Dlouhý z toho, že svými čarami škodili koním. O jistém posunu vpřed ale lze hovořit, protože trest byl relativně mírný – jeden rok nucených prací. Poslední známý případ byl roku 1756 v Robousech, kdy byli obžalováni tři pacholci – Jan Polák, Jan Jareš a Matěj Sucharda. Příklad začal tím, že se Matěj Sucharda před Polákem vychloubal, jaké užitečné čarodějné kejkle se naučil na Šlikovském

---

³⁷ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 29

panství a současně mu nabídl, že je Poláka naučí. Oba dva byli odsouzeni k smrti, ale Marie Terezie jim udělila dne 12. července 1756 milost. Pouze doporučila nechat Jana Poláka vyšetřit v ústavu pro chorobomyslné sv. Marka u Vídně a nařídila, aby nebyl zahajován žádný čarodějnický proces bez jejího vědomí. Současně zpochybnila trestný čin čarodějnictví jako přežitek pověrečných bludů nebo zatemnění mysli. Navíc se obořila na církve, že proti takovým projevům ve společnosti málo bojuje a že musí více podporovat osvětu obyvatelstva. Na základě protestů apelačního soudu sice byl nakonec Polák odsouzen, ale pouze na dva roky nucených prací. Roku 1766 vydala Marie Terezie zvláštní artikul, který byl vzápětí začleněn do Tereziány a který významně omezoval pravomoci soudců a inkvizitorů v čarodějnických případech. Po této změně zůstal trestný čin čarodějnictví v zákoně v podstatě mrtvou literou. V tomto ohledu bylo zákonodárství v našich zemích pokrokové, protože například v Bavorsku se pokoušeli rozpoutat proces s čarodějem ještě v polovině 19. století.³⁸

Procesní část upravuje Tereziána podobně jako zákoník Josefa I. Zrušila možnost akuzačního procesu, tedy možnost vystupování soukromé osoby jako žalobce, který se v praxi stejně používal jen zřídka, a zavedla výlučně proces inkviziční, což důsledně oddělilo civilní a trestní řízení. K základním zásadám náležel princip oficiality, písemnosti, tajnosti a presumpce viny. Hrdelní pravomoc měl pouze ten soud, jenž měl od panovníka povolení k této jurisdikci. Takový soud mohl také užívat tortury a město, ve kterém soud sídlil, mělo tzv. právo meče, tedy možnost výkonu trestu smrti. Pokud nemělo vlastního mistra ostrého meče (kata), muselo se vždy žádat o jeho zapůjčení. Samotný proces začínal většinou udáním, které nesmělo být dané osobě na újmu a pokud si to osoba nepřála, nesměla být zveřejněna její totožnost. Pro některé delikty bylo udání povinné. U některých to bylo na úvaze této osoby. Tato povinnost se nevztahovala pouze na pokrevní příbuzné a na manžele. Aby se zabránilo udáním z nečistých úmyslů, bylo nepravdivé udání přísně trestáno, pokud nebylo provázeno „dobrou vírou“ (čl. 28.). Když byla podezřelá osoba zadržena, mohla být buď dána do vazby či mohla být vyšetřována na svobodě na základě tzv. „zaručení“ ve formě zástavy nebo rukojemství (čl. 29.). Další možností bylo vydání glejtu, podobně jako

---

³⁸Srov. František Pivoňka: Tajemství české minulosti, číslo 6, rok 2011, strana 58-63 a Srov. Adamova, K., Riegerová, B., Skřejpková, P., Soukup, L., Šouša, J.: Dějiny českého soudnictví od počátku české státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o., 2005, strana 70 a 71

ve starší úpravě, který se vydával na žádost podezřelého na daný skutek a na určitý čas (čl. 50.). Po zadržení osoby následoval tzv. „*ouhrný vejtaž*“, který se prováděl bezprostředně po vzetí do vazby a kdy se zaznamenávalo pouze vyjádření zadrženého. Jako druhé stádium následoval po přípravě soudu „*pořádný vejtaž*“, kdy se po vyjádření zadrženého kladly otázky. Celý proces výslechu se zaznamenával do protokolu (čl. 31.). Cílem bylo, aby osoba buď plně prokázala svoji nevinu (zákoník stál na principu presumpce viny), nebo se přiznala, což bylo stále považováno za korunu důkazů, a nebo aby ji byla vina dokázána. K uložení trestu bylo totiž potřeba přiznání nebo potřebné přesvědčení. Okolnosti přiznání byly v Tereziáně podrobně upraveny, což koresponduje s váhou jí přikládanou. Přiznání nebylo možné vyvozovat z mlčení nebo dvojsmyslů. Muselo být důvodné, věrohodné, učiněno před soudem a nemělo být odvoláno. Pokud zadržený své přiznání odvolal, mohl být odsouzen, pouze pokud zde byly jiné pádné důkazy. Pokud nebyly žádné, byl zadržený propuštěn. Pokud bylo důkazů jen málo a byly nepřímé, určila se doba pro zajištění dalších důkazů. Po marném uplynutí této doby byl zadržený propuštěn.

Nejdůležitějším důkazem této doby byly výpovědi svědků (čl. 33.), přičemž bylo stanoveno, že jako plnohodnotný důkaz musí být shodná výpověď dvou svědků. Jeden svědek byl považován pouze za poloviční důkaz. Rovněž se mohlo přistoupit k výslechu udávajícího a zadrženého najednou (tzv. „*sčelení*“ podle čl. 35.) nebo k současnému výslechu dvou rozdílně mluvících svědků. Vzhledem k tomu, že zadržený nebyl v inkvizičním procesu procesní stranou, nemohl se tázat svědků, pouze mohl uvádět skutečnosti na svoji obranu a návrhy na otázky pro svědky (čl. 36.). O nich rozhodoval soud. Dále bylo pro zadrženého zakázáno užívat služeb právního přítele po dobu vyšetřování ze stejných důvodů, jako v zákoníku Josefa I.

Zákoník Marie Terezie také stále upravoval torturu, která byla definována jako nástroj, který při neexistenci „*auplného důkazu*“ buď zajistí přiznání od zapírající osoby nebo bude tato osoba útrpným výslechem očištěna. Směla se použít pouze v případě, že hrozil některý z hrdelních trestů. Jinak bylo možné mučením pouze hrozit. Z útrpného výslechu byly vyloučeny některé skupiny osob. Zakázáno bylo mučit osoby duševně choré, těžce nemocné, těhotné a dále nedospělé do 14 let (pouze pokud by se

dopustili hrdelního zločinu) a poté nad 60let. Dále byly z mučení vyloučeny osoby vyššího stavu, ledaže by byly stíhány pro urážku světského či božského majestátu, zradu a jiné těžké politické zločiny. Před zahájením muselo být vydáno rozhodnutí soudu, zda jsou důkazy pro použití tortury dostatečné a podle druhu přečinění, ze kterého byl obviněný podezřelý, a podle dalších okolností případu určit stupně použité tortury (měly být přiměřené) a také rozhodnout o otázkách, které se budou obviněnému klást. Tereziána rozdělovala mučení na čtyři stupně. Prvním byla palečnice, druhým vázání aneb šněrování, třetím natažení na skřípec a posledním nejtěžším stupněm bylo pálení ohněm na žebříku po bocích. Mimo to bylo dovoleno u mužů použít španělské boty v případech, kdy některý ze stupňů nebylo možné užít (například kvůli nevybavenosti mučírny). Ve svých přílohách zákoník obsahoval i ilustrace zobrazující jednotlivé druhy mučení s vyobrazením jednotlivých nástrojů, jejich rozměrů a vlastností a s popisem správného způsobu provedení daného stupně. Než se přistoupilo přímo k tortuře, byla povinnost se znovu zeptat obviněného, zda nechce vypovědět vše před zahájením procesu. Jeden stupeň mučení poté nesměl být delší než 15 minut a mučení jako celek nesmělo přesáhnout jednu hodinu. Pokud se obviněný začal při tortuře přiznávat, muselo se v mučení přestat a výpovědi se zapisovaly. Dále platilo pravidlo, že se útrpný dotaz nesměl opakovat více než třikrát. Pokud se obviněný přiznal, byl po několika dnech určených pro zotavení předveden před soud, aby zde své přiznání potvrdil a soudem byl vynesena trest (čl. 38.). Pokud naopak obviněný svou nevinu dokázal nepřiznáním se, byl propuštěn „*na volnou nohu*“, avšak s tím, že se soudní řízení mohlo kdykoliv znovu započít, pokud by se objevily nové usvědčující důkazy. Tortura byla postupně potlačována a v druhé polovině 18. století se odhaduje počet provedení za jeden rok na třicet. Roku 1776 byla tortura definitivně zakázána.³⁹

Pro vynesení rozsudku (ortele) muselo být přítomno sedm soudců. Pokud tomu tak nebylo, byla povinnost z důvodu řádně neobsazeného soudu zaslat po ukončení vyšetřování spisy vrchnímu soudu za účelem rozhodnutí v dané věci. Po přečtení všech spisů byl rozsudek písemně vyhotoven a sdělen odsouzenému. Obsahoval jméno soudce, vyšetřovaného, osobu udávající, případný trestný čin, kterého se odsouzený dopustil a uložený trest (čl. 40.).

---

³⁹ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 55

5.4. Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi

Patentem vydaným 13. 1. 1787 byl za panování Josefa II.⁴⁰ uveden nový trestní zákoník pod názvem Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi (Allgemeine Strafgesetz über Verbrechen und deren Bestrafung), jehož působnost byla stanovena od 1. 5. 1787, a který přinesl nový směr vývoje trestního práva v našich zemích. Jeho předními autory byli státní rada Kheess a známý teoretik přirozeného práva profesor Martiny. Zákoník byl ovlivněn více faktory, z nichž zřejmě nejdůležitější byly myšlenky humanismu, které byly Josefu II. vlastní a které prosazoval nejen v oblasti trestního práva. Vycházel již z významného díla Caesara Beccarii „O zločinech a trestech“ (Dei delicti e delle pene). Toto zásadní dílo, ve kterém je odmítán trest smrti a jsou položeny základy penologie, vyšlo roku 1764 anonymně v Monaku, a teprve když měla nečekaný úspěch, vydal ji Beccaria i pod svým jménem. Hned následujícího roku vyšla v německém překladu v Praze, k francouzskému překladu z roku 1766 napsal úvod Voltaire a knihu nadšeně komentoval Denis Diderot. Dílo vychází z teorie společenské smlouvy a vysvětluje, že trest neznamena odplatu, nýbrž že má význam výchovný, odstrašující a ochranný. Občan se smlouvou vzdává jistých svobod, aby mohl v bezpečí užívat ty ostatní. Předem tak souhlasí s trestem, pokud by smlouvu porušil, usmrcení však tím trestem nemůže být. Účinnost trestu nezávisí na jeho tvrdosti, nýbrž na tom, aby byl přiměřený, jistý a rychlý. Beccaria odmítá přísahy i mučení a zastává racionalistické zásady pro stanovení trestu.

Zákoník byl výlučný a všeobecný a s dřívější úpravou měl jen málo co společného. Navíc jako první kodifikace obsahoval pouze hmotně - právní úpravu. Rozdělen je do dvou oddílů, z nichž první pojednává v sedmi kapitolách a 184 paragrafech o zločinech kriminálních a druhý v pěti kapitolách a 84 paragrafech řeší zločiny politické. Na svou dobu je již značně propracovaný a obsahuje ucelený systém obecných i zvláštních hmotně - právních předpisů, logicky spolu spjatých a zbavených veškeré kazuistiky, která byla dříve obvyklá. Již v preambuli zákoníku se dočteme

---

⁴⁰ Vládl v letech 1780 až 1790. Před tím byl od roku 1764 spoluvladařem Marie Terezie, kdy docházelo mezi nimi k častým konfliktům kvůli rozdílným názorům ve věci státních reforem.

o jeho hlavních cílech. Tím bylo odstranění libovůle při výkonu spravedlnosti, vymezení hranice mezi zločiny kriminálními, jakožto delikty těžkými, zločiny politickými, jenž byly delikty lehčími, stíhané však stále podle tohoto zákona. Tímto rozdělením byla rozdělena i trestní kompetence mezi soudy kriminální a politické úřady.⁴¹

Mezi přednosti josefínského trestního zákoníku patřila jeho technická dokonalost, stručnost a úplnost. Také v zásadě popíral stavovské rozdíly. Tresty měly být nově úměrné ke společenské nebezpečnosti spáchaného činu a měly sloužit ke společenské převýchově pachatele a ne již ke mstě na jeho osobě. Bohužel tato snaha o převýchovu byla tak silná, že někdy vedla až k nepřiměřené krutosti trestů tělesných. Ovšem většina trestů z doby feudální byla zrušena a ponechalo se jen vypalování cejchů a bití holí. Dále byl zrušen trest smrti v řádném řízení a ponechán pouze pro řízení při výjimečném stavu podle stanného práva. V tom můžeme spatřovat snahu o humanizaci trestního práva. Po Josefově smrti byl však dekretem z 2. ledna 1795 znovu trest smrti zaveden a to pro velezradu či pokus o ni. Tento zločin nahradil dva z předešlé doby a to urážku veličenstva a země(vlasti)zradu. V tom můžeme vidět snahu vídeňského dvora bránit se revolučním náladám šířícím se kvůli probíhající Velké francouzské revoluci. Dále zákoník vylučuje trestání podle volné úvahy soudu a podle analogie. Přináší úplný výčet deliktů kriminálních i politických (správních přestupků) a rozlišuje je především podle jejich společenské nebezpečnosti. Tímto dochází i na našem území k uplatnění dnes již základního principu „*nullum crimen sine lege*“ (žádný zločin bez zákona) a principu „*nulla poena sine lege*“ (žádný trest bez zákona). Podle těchto zásad, které byly v zákoníku uvedeny v §§ 12, 13 a 19 nemohl být za trestný označen jiný čin, než ten, který zde byl výslovně uveden a za tento čin nemohl být uložen jiný trest, než který zákoník dovoľoval. Tím byla zavedena zásada legalitní, což odpovídalo i potřebám stále silnější a vlivnější buržoazie, která potřebovala určité záruky proti libovůli státních orgánů a soudců zcela závislých na panovníkovi.⁴²

---

⁴¹ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 91, 92

⁴² Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 30

Poprvé se zde objevuje dnes už známá definice zločinu, která byla přejata i do všeobecných ustanovení zákoníku z roku 1803 i z roku 1852. Všem třem definicím byl společný pojem „zlý úmysl“ (*böser Vorsatz*) spojený zde ještě se „svobodnou vůlí“. Myšlenky na spáchání trestného činu a neprojevený vnitřní zlý úmysl trestné nebyly. Osoba konající bez svobodné vůle byla tedy z odpovědnosti za daný čin osvobozena. Jednalo se například o „zmatení smyslu“, „opilost nabytá náhodou“, „dětinský věk před 12 rokem života“, spáchání skutku při násilí či nucení a v omylu (č. I., kap. I.). Pro spáchání zločinu však nebylo nutné daný čin dokonat, pokud se tak stalo z důvodu náhody nebo zásahu třetí osoby bez vůle pachatele.

Do kategorie zločinů kriminálních (hrdelních) byly zahrnovány těžké zločiny proti státu a panovníkovi, proti lidskému životu a bezpečnosti těla, proti cti a osobní svobodě a těžké zločiny proti majetku a právům občanů. Zločiny politické byly pak takové, které nesplňovaly podmínky kriminálních zločinů, přesto ohrožovaly nebo poškozovaly životy a zdraví spoluobčanů, omezovaly spoluobčany na majetku či právech nebo vedly ku zkáze mravů (č. II., kap. IV.). Až do této poslední skupiny byly zařazeny zločiny proti Bohu, což svědčí o velkém poklesu v chápání společenské nebezpečnosti takových činů a o daleko větší racionalitě zákonodárce.⁴³

Dále zákoník zcela jasně vyjmenovává okolnosti přitěžující a polehčující, stanovuje podmínky zániku trestnosti pachatele (například v případě smrti pachatele, což ale neplatilo při velkém zájmu veřejnosti o případ a nebo v případě udělení milosti) a výslovně se zavádí trestnost pokusu u kriminálních zločinů. Dále se rozlišuje účastenství podle forem na organizátorství, návod, pomoc, a následnou pomoc. Mezi pokrokové změny dále náleželo, že rušení náboženství již považuje pouze za přestupek (§§ 64 až 66 II. č.), nezná již delikt čarodějnictví a manželskou nevěru stíhá pouze jako delikt soukromoprávní (§ 45 II. č.). Zákoník naopak upravuje zločin padělání státních papírů, napomáhání dezerci a další činy nově se objevující ve společnosti.

---

⁴³ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 91, 92

Jak již bylo uvedeno výše, z trestů fyzických zbylo bití holí a vypalování cejchů. Dále bylo ponecháno vystavení na pranýři, zneuctění jména pachatele a veřejnost případných poprav. Kruté bylo i odsuzování na galeje. Nově se v zákoníku hojně počítá s trestem odnětí svobody, které ovšem bylo vykonáváno v žaláři někdy i s ukováním na nohou i na rukou. Tímto se nově vážnost trestu určuje délkou jeho trvání a ne způsobem výkonu. V zákoníku byly zvláště upraveny tresty ukládané za kriminální (hrdelní) zločiny a zvláště ukládané za zločiny politické. Pokud se odsouzený dopustil více zločinů, byl mu udělen trest pouze za nejtěžší z nich, ale bylo to důvodem pro zostření tohoto trestu. Ten samý princip platil i v případě, když se osoba dopustila jak kriminálního, tak politického zločinu. V tom případě se trestalo za zločin kriminální.

Kriminální zločiny souzené v řádném řízení byly tedy trestány přikováním (přikování bylo vždy a bití pravidelně jen zostřením trestu žaláře), žalářem a to buď spojeným s veřejnou prací (často se týkalo vláčení lodí v Uhrách) nebo samostatným, který se dělil ještě na nejtěžší (15 až 100 let), těžký (8 až 15 let) a na mírnější (1 měsíc až 8 let). Dále se trestalo veřejným bitím, kdy maximum bylo 100 ran a pranýřem (zákoník uvádí termín „*vystavení na lešení potupné*“). Jako zostření kriminálního trestu bylo výslovně uváděno vypálení znamení na tvář nebo na tělo, veřejné vyhlášení zločince, zabavení majetku, ztráta nobility a bití (č. I., kap. I.). Avšak již dekretem ze 7. 5. 1790 byly některé kruté tresty zrušeny (přikování, vypalování znamení a veřejné bití). Trest smrti byl povolen pouze oběšením a mohl se uložit pouze za výjimečného stavu. Za zločiny politické se poté mohly uložit tělesné tresty kárné spojené s bitím, vystavení na pranýři, vězení, které se dělilo na tuhé (s okovy a dalším zostřením) a lehké či pro některé privilegované skupiny (šlechtice, veřejné úředníky, zachovalé živnostníky) i trest domácího vězení. Vězení se také mohlo zostřit půstem. Dále se ukládaly veřejné práce v okovech, vyhoštění, které ovšem nebylo zpravidla možné z místa rodiště či minimálně desetiletého pobytu. Peněžité tresty se mohly uložit pouze za provinění spočívající v zapovězených hrách (č. II., kap. II.). Zákoník dále uváděl, že od potrestání odsouzeného neochrání náhrada škody.⁴⁴

---

⁴⁴ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 92

Josefův zákoník rovněž vytvořil závazné předpoklady pro třetí přesně neohrazenou skupinu deliktů – přestupků, svým rámcovým ustanovením o „ostatních“ méně závažných, nikoliv však beztrestných protizákonnostech. Zákoník je zde sice nevypočítává, ale podléhají však také trestnímu stíhání „podle zvláštních předpisů“. Ty se poté trestaly povětšinou pouze pořádkovými tresty místní policie.⁴⁵

Důležité ustanovení zákoníku stanovovalo, že pokud došlo k osvobození obžalovaného na základě prokázané nevinny, nebylo již možné jej za tento čin znovu stíhat (zásada „ne bis in idem“). To ale neplatilo v případě osvobození z nedostatku právního přesvědčení a dokázání.

5.5. Všeobecný řád soudní hrdelní

Po své hmotně - právní úpravě obsažené v Právech všeobecných nad proviněními a jejich trestmi z roku 1787 vydal Josef II. patentem ze dne 17. 6. 1788 Všeobecný řád soudní hrdelní (Allgemeine Kriminal – Gerichtsordnung), který obsahoval nové procesní trestní právo a nahrazoval v těchto částech ustanovení zákoníku Marie Terezie. Tento soudní řád byl účinný od 1. 8. 1788. Skládá se z úvodního prohlášení a z dvaceti dvou kapitol, které se dělí na paragrafy. Dále obsahuje dovětek a jednotlivé přílohy. Nevztahuje se již na řízení přestupkové, které bylo upraveno zvláštní instrukcí.

Trestní řízení dělí na vyhledávací, kam patřilo vyhledávání a provádění důkazů s výslechem obviněného a na řízení nalézací, kde se získané informace hodnotily a na základě toho byl vynesena rozsudek. Ve svých ustanoveních přináší oproti starší úpravě jisté změny. Nadobro odstraňuje poslední zbytky obžalovacího principu a zavádí čistý proces inkviziční. Řízení je tajné a písemné. Práva obžalovaného jsou ještě zmenšena a nedovoluje se žádný druh obhajoby kromě vlastní obrany. Řád také již nezná očišťovací přísahu pro prokázání své nevinny (kap. XI.). V obsazení trestního soudu se odstranil „laický prvek“ a požaduje se obsazení postu soudce pouze odborně

---

⁴⁵ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 93 a 94

vzdělanými právníky. Vyšetřování prováděl již komisař kriminálního soudu (Untersuchungskommisär, kap. VI.) a výslech se děl za účasti dvou přísedících svědků. Obsažena také není úprava tortury, která však již byla zrušena dříve. Ta je však částečně nahrazena tresty za neposlušnost soudu, které se ukládají v případech, že obžalovaný v řízení popírá zřejmou vinu, předstírají duševní chorobu, dopouští se zřejmých lží nebo odmítá vypovídat. Tyto pořádkové tresty jsou stanoveny velmi tvrdé a kolikrát se svojí krutostí rovnají praktikám tortury. Výše takového pořádkového trestu se mohla rovnat až stu ran holí během čtrnácti dnů. Úprava je zcela řízena principem zákonné teorie důkazů a presumpcí viny, kdy soudce musel považovat za prokázané určité skutečnosti, byl-li proveden důkaz způsobem v zákoně předepsaným (například doznání obviněného, přísaha postiženého či výpověď dvou věrohodných svědků). V průběhu vyšetřování se vedl o každém případě deník, který byl referentem přečten při poradě soudu za účelem vynesení rozsudku. Zákoník také obsahoval úpravu prostředí věznice a práva uvězněných osob (kap. V.).

V nalézacím řízení zákoník stanovoval lhůtu pro ukončení řízení na osm dnů po uzavřeném vyšetřování a v případech rozsáhlého a složitého případu byla lhůta prodloužena na dnů třicet. Nalézací soud se skládal nejméně ze tří, podle možností však z pěti zkušených a kriminálního práva znalých soudců (kriminální soudce a dva či čtyři přísedící). Zákoník upravoval i možnost odsouzení na základě nepřímých důkazů, ale stanovuje, že pokud byl obžalovaný usvědčen pouze důkazy nepřímými, nesmí být odsouzen k trestu v plném rozsahu. Rozsudek byl proveden neprodleně, pokud nedošlo k dočasnému odkladu z důvodu příslušnosti odsouzence k určitému privilegovanému stavu (šlechtici, duchovní, imatrikulovaní členové univerzity a lyceí a příslušníci vojenského stavu ve službách magistrátu) nebo z důvodu revizního řízení před vyšší instancí. Rozsudek znějící na trest těžší, než byl prostý žalář, musel být po vyhlášení ještě veřejně oznámen (na veřejném prostranství) v místě soudu.

Dále trestní řád dosti podrobně uvádí proces výpočtu a úhrady nákladů řízení a povinnosti spojené s pořizováním a vedením soudního spisového materiálu, registratur a rejstříků a soudům ukládá povinnost navzájem spolupracovat a informovat se o všech

věcech důležitých pro dané řízení. V těchto ustanoveních lze jednoznačně vidět snahu panovníka o stále podrobnější úpravu soudní byrokracie.⁴⁶

5.6. Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky

Překotný vývoj trestního práva hmotného i procesního v 18. století v našich zemích uzavírá velmi důležitý zákoník vydaný za panování Františka I.⁴⁷ s názvem Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky (Strafgesetz über Verbrechen und schwere Polizeübertretungen), který do jisté míry celý tento vývoj završuje. Znění zákoníku bylo zvláštní komisi, kde byl důležitou osobností Matyáš šl. Haan, předloženo již v roce 1796 a ve stejném roce (17. 6. 1796) byl vyhlášen již vypracovaný první díl „o zločinech“ jako Západohaličský trestní zákoník s působností pro Západní Halič. Zde se měla v praxi ověřit vhodnost jednotlivých ustanovení. Po určitých úpravách v některých ustanoveních byl 3. 9. 1803 vyhlášen i pro ostatní části monarchie, mimo Uher, pod názvem Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Všeobecnou působnost nabyl 1. 1. 1804 s výjimkou některých okrajových území říše, kde postupně nabýval působnost až v letech 1814, 1815 a 1817. V českém překladu, který byl vyhotovený ve Vídni v roce 1804, nese název Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky.

Jednalo se na svou dobu o velmi dobře zpracovaný kodex, který ve své podstatě ovlivnil vývoj našeho trestního práva až do roku 1949, neboť zákoník z roku 1852 by se dal považovat pouze za jeho novelizaci. Je přehledný, obsahuje přesné definice a formulace, je dostatečně obecný a bez kasuistických ustanovení. Vztahuje se pouze na osoby civilní. Pro vojenské osoby platily nadále jejich vlastní vojenské předpisy.

---

⁴⁶ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 56

⁴⁶ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 112 a 113

⁴⁷ Vládl v letech 1792 až 1835

Důvody k jeho vypracování byly podobné jako u Josefského zákoníku. Měla být co nejpřesněji stanovena hranice mezi zločinem a těžkým policejním přestupkem. Výše trestu se měla řídit principem generální prevence, kdy v duchu tehdy platné Furbachovy trestní teorie psychologického donucení měl trest působit na veřejné mínění odstrašujícím dojmem a tím zamezit dalšímu páchání trestné činnosti.⁴⁸ Naopak trest za těžký policejní přestupek byl chápán jen jako kázeňský prostředek nápravy. Trest se měl nově vyměřovat nikoliv podle teoretických zásad, ale pouze pozitivními ustanoveními zákona o přitěžujících a polehčujících okolnostech.⁴⁹

Zákoník se skládal ze dvou částí, v nichž první se týkala zločinů a druhá pojednávala o přestupcích, přičemž každá část také obsahovala svá procesní ustanovení, kde stále převládala inkviziční zásada. Hmotně právní úpravu obsahuje jednak v podstatné části svého úvodu, který objasňuje v sedmi z osmi ze svých článků základní kategorie deliktní činnosti. Vychází přitom z pojmu „protizákonné jednání“ (*gesetzwidrige Handlung*) jakožto synonyma pro trestný čin (*strafbare Handlung, actio punibilis*), jehož nutným pojmovým znakem je zaviněné způsobení újmy obecné bezpečnosti. Sám zákoník se ale výslovně nezabýval definicí viny a nerozebíral rozdíly zavinění a nedbalosti. Trestné činy se zde dělily na takové, které pro svoji společenskou nebezpečnost byly zahrnuty do zákoníku (buď jako zločiny nebo těžké policejní přestupky) a na takové, které do zákoníku zařazeny nebyly a byly dány do kompetence „úřadů k tomu stanovených“ jako „jiné přestupky.“

Poté kodex obsahuje hmotně - právní úpravu ve dvaceti osmi hlavách prvního oddílu první části, ve kterých ve 210 paragrafech pojednává „o zločinech a jejich trestání“ a poté ve čtrnácti hlavách (tvořených 275 paragrafy) prvního oddílu druhé části s názvem „o těžkých policejních přestupcích a jejich trestání.“ Ve své podstatě přejímá všechna pozitiva zákoníku Josefa II. z roku 1787, ale ještě je dále rozvíjí. Pro spáchání trestného činu je potřebný zlý úmysl pachatele a v případě nepřičetnosti je trestní odpovědnost vyloučena. Nezáleží na tom, zda je trvalá či přechodná. Dále zde není trestní odpovědnost pachatele činu v případě nedostatku věku (do 14 let stejně jako

---

⁴⁸ Dalším účelem trestu byla ještě speciální prevence, která byla namířena přímo proti delikventovi.

⁴⁹ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 88 a 94

v Tereziáně), při „*neodolatelém donucení*“, náhodě, nedbalosti či nevědomosti (pokud si pachatel neuvědomoval „*následků z dopuštění a účinků*“). Naopak pachatele neomlouvá neznalost právní úpravy. Dále je za trestný výslovně stanovený návod, pomoc i pokus. Pouhý úmysl trestný není.⁵⁰

Za zločiny zákon kvalifikoval takové činy, které „*byly spáchány s úmyslem bezprostředně porušit obecnou bezpečnost takovým způsobem, že rozsah poruchy nebo nebezpečnost skutkových okolností zavádá důvod k zavedení řízení kriminálního.*“ Z toho lze vyčíst, že zločin musel splňovat tři základní kritéria. Musela zde být činnost směřující k přímému a skutečnému porušení nějakého práva (statku chráněného právem), úmysl směřující k zločinnému výsledku (ale nemusel se shodovat s následkem, který nakonec nastal, jak plyne z textu I/§ 1) a muselo nastat značné poškození chráněného zájmu nebo se muselo jednat o zvláštní nebezpečnost skutkových okolností. Pokud trestný čin nesplňoval alespoň jednu tuto podmínku, stával se „pouze“ těžkým policejním přestupkem.⁵¹

Pět prvních hlav prvního oddílu první části zákoníku pojednává všeobecně o zločinech a trestech za ně (§§ 1 – 35), o okolnostech přitěžujících a polehčujících (§§ 36 – 40) a jejich aplikaci při rozhodování o trestech (§§ 41 – 49). Šestá hlava (§§ 50 – 51) se zabývá základním členěním zločinů a další podávají systematický a vyčerpávající výklad (ve smyslu zásady *nulla poena sine lege*, kterou zákoník dodržuje) o jednotlivých druzích zločinů a jejich trestání podle společenské závažnosti. Zákoník zločiny rozděluje na ty, které zasahují bezprostředně do „*obecné bezpečnosti*“, v dobové právnícké literatuře se označují jako zločiny veřejné, a na zločiny, které ruší „*bezpečnost jednotlivců*“, co do osoby, majetku, svobody nebo jiných práv a jenž jsou nazývány zločiny soukromými (díl I., čl. I., hl. 6.). Soukromé zločiny jsou tedy zde chápány v naprosto jiném smyslu než v zákoníku Marie Terezie.

---

⁵⁰ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 30 a 31

⁵¹ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 95

Veřejné zločiny se za účelem stanovení povinnosti předkládat rozsudky před jejich provedením vyšší soudní instancí dále dělily na tři skupiny podle hlediska vyšší trestnosti a tedy i závažnosti zločinu. Do první skupiny (§ 442) patřily tzv. zločiny proti státu, do kterých se zahrnovala velezrada a rušení vnitřního klidu (§§ 52-60), zneužití úřední moci (§§ 58-91), padělání cenných papírů (tzv. bankocetlí nebo veřejných obligací). Zde je opět vidět, že za nejvyšší chráněný zájem byl stále považován stát a fungování jeho úředního aparátu. Do druhé skupiny (§ 443) byly řazeny zločiny pozdvižení a vzbouření, veřejné násilí, padělání mincí, nadřívání zločincům, rušení náboženství, vražda a zabití, souboj, žhářství a loupež. Mimo tyto dvě skupiny stál pouze návrat cizince pro zločin vypovězeného. Rozsudky, které odsuzovaly pro zločiny z první skupiny, byly vždy povinně podrobeny schvalovacímu řízení Nejvyššího justičního úřadu prostřednictvím vrchního kriminálního soudu. Rozsudky ze skupiny druhé byly předkládány pouze vrchnímu kriminálnímu soudu a zločin z třetí skupiny byl ponechán pouze v kompetenci kriminálního soudu. Mimo to byly předkládány Nejvyššímu justičnímu úřadu všechny rozsudky smrti a za určitých okolností i některá další rozhodnutí. Navíc se předkládaly panovníkovi ty rozsudky smrti, u kterých šla podle zákona udělit milost. O procesních ustanoveních zákoníku bude podrobně pojednáno níže.

Do skupiny zločinů soukromých patřily zločiny krádeže a zpronevěry, podvodu, poranění nebo jiného tělesného poškození, odložení dítěte, vyhnání plodu, násilné smilstvo a další zločiny této kategorie (§§ 110 – 116), dvojnásobné manželství a utržení na cti.⁵²

Do skupiny těžkých policejních přestupků podle pojmových znaků uvedených v úvodu zákoníku patřila všechna dolosní či kulposní porušení zákona, kterým chyběl některý z dalších zmíněných znaků zločinu. Dále sem patřila jednání proti zákonným záповědím nebo opominutí zákonných příkazů vydaných k ochraně proti zločinům směřujícím na konkrétní, zákonem chráněný zájem (díl I., čl. I., hl. 1.). A dále chování proti veřejné mravnosti jedním ze dvou zmíněných způsobů za okolností podmiňujících sice těžký policejní přestupek, nikoli však zločin. Pokud ani tyto podmínky daný čin

---

⁵² Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 95 a 96

nesplňoval, jednalo se buď o poklesek, nebo o prostý přestupek v závislosti na způsobu spáchání činu. Všechny těžké policejní přestupky, které spočívaly v porušení konkrétního zájmu chráněného zákonem, byly také nazývány nevlastními neboli malými zločiny, zatímco ostatní byly označovány jako vlastní těžké policejní přestupky.

Dále se těžké policejní přestupky dělily podle toho, proti čemu přestupky směřovaly. Zda proti veřejné bezpečnosti, soukromé bezpečnosti nebo proti veřejné mravnosti. Do skupiny přestupku proti veřejné bezpečnosti patřily činy proti obecné bezpečnosti a veřejnému pokoji, §§ 37-71 (účast na tajných společnostech, shluknutí, přestoupení cenzurních předpisů, vystěhovalectví a svádění k němu, popuzení poddaných proti vrchnosti), činy proti zařízením a opatřením v zájmu společné bezpečnosti, §§ 72-85 (například urážka strážce, porušení patentů a nařízení veřejně vyvěšených, poškozování výstražných znamení, přijímání tovaryšů bez výučních listů, poštovní přeprava cestujících nevybavených poštovními listy, zlacení mincí či nedovolené chování stroje razícího nebo tiskacího) a činy proti veřejnému úřadu, §§ 86-88 (urážku skutkem ze strany veřejného úředníka při výkonu služby, vydávání se za veřejného úředníka bez podvodného úmyslu). Do druhé skupiny patřily přestupky proti osobní bezpečnosti, §§ 89-183 (proti bezpečnosti života, zdraví a „jinaké“ bezpečnosti těla), přestupky proti bezpečnosti majetku nebo výdělku, §§ 184-233, kam patřila například lichva. Tímto byl dovršen proces vedoucí k sjednocení všech předpisů o lichvě, což bylo potřeba hlavně z důvodu stále více se objevujícího vykořisťování lidí při poskytování půjček. Již patent z 29. 1. 1787 sloučil všechny předchozí proti-lichevní patenty (zvláště patent z 1. 5. 1766 a z 10. 9. 1768) a stanovil maximální úroky z různých transakcí a obchodních jednání. Stíhání lichvy bylo vyhrazeno zvláštnímu úřadu podle patentu za tím účelem zvlášť vydaného. Tím se stal patent z 2. 12. 1803, který zpřesnil podmínky úročných půjček a vyhradil vyšetřování a souzení lichvářů – civilistů zemským soudům, což bylo zřejmě z důvodů příslušnosti všech fiskálních věcí k těmto soudům. Případné odvolání směřovalo poté na apelační soudy. Pokud se ale v průběhu vyšetřování ukázalo, že se jednalo o pokus podvodu, byla věc předána příslušnému soudu kriminálnímu.⁵³ Dále do této skupiny těžkých policejních přestupků patřily přestupky proti bezpečnosti cti (§§ 234-244) a dobré pověsti a přestupky proti

⁵³ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 98

bezpečnosti práv vůbec. Do poslední skupiny bylo zařazeno žebrání, smilstvo, hraní zapovězených her a opilství (§§ 245-269).⁵⁴

Zákoník znovu obsahoval možnost uložit za zločin i trest smrti (§ 9 a násl.) a to formou oběšení (výjimku stanovovalo řízení při stanném právu, kdy se popravovalo zastřelením). Smrt nehrozila pouze za velezradu, ale i za několik nejtěžších zločinů (padělání papírových peněz, vraždu, loupežné zabití a některé zvláště nebezpečné druhy žhářství). Znovuzavedení trestu smrti bylo dokonce odůvodněno zvláštní vyhláškou vystavenou ve všech provinciích a krajích (dvorský dekret ze dne 29. 10. 1803). Dále mohl být pachatel odsouzen k pobytu v žaláři, který se dělil podle způsobu výkonu na tři stupně – žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář. V případě odsouzení k těžkému žaláři, byla osoba ukována na nohou, byl vězněn v izolaci a do stravy nebylo zahrnováno maso. Při výkonu trestu v žaláři nejtěžším byl navíc odsouzený ukován i v pase. Navíc dostával teplé jídlo jen jednou za dva dny. Jinak byl podáván pouze chléb a voda. Pobyt v žaláři mohl trvat od šesti měsíců do dvaceti let nebo doživotně. Tento trest se navíc mohl zostřit (§§ 17-22) nucenými pracemi, vystavením na pranýři, bitím holí nebo metlou, posty nebo vyhnanstvím po propuštění ze žaláře. V případě některých zvláštních těžkých zločinů bylo možné také cejchování. Trest smrti a nejtěžší žalář byl navíc spojen se ztrátou občanských práv, šlechtických a akademických titulů, vojenských hodností a právní způsobilosti, což zapříčinilo například nemožnost uzavírat závazky nebo zanechat platnou závěť.

Pro stanovení výše trestu byly důležité polehčující a přitěžující okolnosti. Mezi okolnosti přitěžující patřilo spáchání více zločinů, opakované spáchání téhož zločinu nebo pokud byl pachatel za takový zločin již v minulosti trestán. Dále vymyšlení nepravdivých okolností o případu při výslechu za účelem odvrácení prokázání své viny, navedení jiné osoby ke spáchání trestného činu nebo okolnost, že osoba byla vůdcem skupiny, která spáchala daný čin. Mezi polehčující okolnosti naopak patřilo spáchání deliktu ve věku pod dvacet let, „slabý“ rozum nebo zanedbaná výchova pachatele a dosavadní bezúhonnost. Dalším polehčujícím důvodem bylo, pokud pachatel spáchal čin z navedení jinou osobou, ze strachu či pokud ho k tomu

---

⁵⁴ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 97 a 98

vedla jeho chudoba. Po spáchání činu byla za polehčující okolnost také považována snaha zabránit větší škodě a vzdání se vyšetřujícím orgánům nebo odhalení ostatních ukrývajících se zločinců (díl I., č. I., hl. 3. a 4.).

V souvislosti s tresty je možné z ustanovení o jejich použití stanovit působnost zákona, kdy je uvedeno, že tresty se vztahují i na jednání poddaného v cizině, cizozemce na území monarchie a také na jednání cizozemce v cizině, pokud tato činnost směřuje proti určitému zájmu monarchie (například falšování mincí nebo cenných papírů). Rovněž se zákon v této souvislosti zabývá problematikou vydávání zločinců z cizích zemí.

V případě přestupků byly tresty samozřejmě mnohem lehčí. Zahrnovaly finanční pokutu, propadnutí zboží nebo náradí, ztrátu práv (tento trest se ukládal osobám graduovaným nebo osobám, které vykonávaly nějaký úřad, zaměstnání nebo řemeslo na základě vrchnostenského svolení) a to dočasně nebo i trvale, tělesné tresty kárné, které byly ukládány hlavně osobám, jenž byly odkázané na denní mzdu a vězení by pro ně znamenalo újmu na výdělku (hlavně čeládka, tovaryši a živnostníci). Toto kárání bylo neveřejné a mohlo být stanoveno do výše padesáti ran holí u mužů nad osmnáct let a metlou u žen a mláďenců. Dále mohl být uložen trest vyhoštění z určitého místa, provincie nebo země, u cizinců vyhoštění z celého státu (ze všech zemí říše) a vězení. Do vězení se pachatel mohl odsoudit na dobu 24 hodin až šest měsíců. Zde se projevila jedna z legislativních zásad, na kterých byl zákoník vybudován a to, že nejtěžší trest za těžký policejní přestupek nesmí překročit nejlehčí trest za zločin z důvodu jeho kárného charakteru. Zákoník dělil vězení na obyčejné a tuhé, kdy byl odsouzený v případě tuhého vězení „lehce“ ukován na nohou. Ve zvláště odůvodnitelných případech mohlo být vězení změněno na vězení domácí na základě čestného slibu odsouzeného nebo s postavenou stráží u dveří.⁵⁵ I tresty za těžké policejní přestupky mohly být zostřeny spojením několika trestů. Trest vězení byl hlavně doprovázen odebráním či zmenšením porcí a kvality jídla (posty) nebo bitím, vystavením na pranýři (před soudním domem) či těžkou, případně veřejnou prací „na obci“. Zaměňování trestů se mohlo dít pouze výjimečně za okolností v zákoně uvedených (§§ 23 – 25). Děti

---

⁵⁵ Srov. Karel Malý a kolektiv autorů: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, strana 195

do deseti let mohly být pouze odkázány do „domácí kázně“. Nedospělci (od 11 do 14 let věku) mohli být trestáni za skutky, které by za normálních okolností byly zločiny, pouze jako by šlo o těžké policejní přestupky a to trestem „zavření“ na dobu jednoho až šesti měsíců. Pokud byl spáchán pouze těžký policejní přestupek, byli také odkazováni pouze do „domácí kázně“.⁵⁶

Úvod zákona ve svém článku VII. odkazoval „ostatní jiné přestupky“ do pravomoci „k tomu ustanovených úřadů dle předpisů k tomu vydaných“, což bylo velmi podobné ustanovení jako v zákoníku Josefa II. Za tyto ostatní přestupky bylo považováno veškeré jednání nebo případně opominutí, které bylo trestné podle nejrůznějších právních předpisů a které nešlo podřadit pod některé přísněji trestané ustanovení tohoto zákoníku. Tato jednání buď sice přestoupila všeobecný či zvláštní předpis spojený s trestními sankcemi, ale v tak nepatrném ohrožení právního řádu, jenž nesplňovalo pojmové znaky těžkých policejních přestupků stanovených v článku IV. úvodu zákoníku (prostý přestupek). Nebo sice skutečně porušila nějaký právem chráněný zájem, ale v tak nepatrném stupni a rozsahu způsobené újmy, který opět neodpovídal pojmovým znakům těžkých policejních přestupků podle článku III úvodu (poklesek).

Prosté policejní přestupky porušovaly pravidla (ať už příkazy či zákazy), která se obecně nazývala pojmy jako veřejná kázeň, veřejný pořádek, klid, řád, veřejná mravnost či bezpečnost. Tyto předpisy byly obvykle obsaženy ve všeobecných i dílčích předpisech místní policie (například všeobecný tržní řád ze 14. 5. 1770 či potravinový sazebník ze 4. 3. 1805). Tyto předpisy se obecně týkaly osobní a majetkové bezpečnosti obyvatelstva, udržování čistoty, dlažby, osvětlení, zachování náboženských zvyklostí, evidence cizinců, tuláků, udržování cen, měr, nezávadnosti potravin, zajištění hlavně nočního provozu hostinců, ale i zajištění péče o chudé a staré, o zraněné při nehodách, atd. Zde je vidět, že působnost policie se v duchu eudaimonisticko-utilitární teorie státu (reprezentantem byl například Christian Wolf) dotýkala i činnosti nevrchnostenské (tzv. obšťastňovací policie). Přestupky byly dále obsaženy také ve zvláštních

---

⁵⁶ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 98

předpisech, jež jimi byly porušovány (předpisy celní, kolkové, finanční, důchodové, atd.). Zde by bylo vhodné ještě zmínit Trestní zákon o přestupcích důchodových (Strafgesetz über Gefällsübertretungen), který byl vydán patentem z 11. 7. 1835 s účinností od 1. 4. 1836 a sjednotil velké množství porůznu vydaných hmotně i procesně – právních předpisů stíhající jednotlivá poškození státu v oblasti nepřímých daní a monopolů.

Druhá skupina ostatních provinění byla pojmově vymezena až v roce 1811 (patentem z 1. 6. 1811), jako poškození na těle, protiprávní ublížení na svobodě a urážka na cti. Tyto činy byly vyšetřovány a trestány jako poklesky politickými úřady, pokud se nestaly kvůli nepatrné způsobené újmě zločiny ani těžkými policejními přestupky. Toto rozdělení na přestupky a poklesky bylo ale v dobové soudní praxi často nedodržováno a oba pojmy se zaměňovaly.

Obě tyto skupiny deliktů byly trestány podle pravidla stanoveným dvorským dekretem ze dne 30. 9. 1806 tak, že nejvyšší tresty tu mohly být jen takové, které by byly uloženy jako nejnižší, kdyby tyto delikty byly kvalifikovány ještě jako těžké policejní přestupky. Tresty, které byly ukládány za porušování zvláštních předpisů, se řídily ustanoveními o trestech obsažených v těchto předpisech, avšak zásada z dvorského dekretu tyto tresty také silně ovlivňovala a měla všeobecnou podpůrnou funkci.

U všech druhů deliktů, které znal trestní zákoník, nenahrazoval výkon trestu odpovědnost za nahrazení způsobené škody. Povinnost nahradit škodu se řídila ustanoveními občanského zákona z roku 1811 (hlavně §§ 1293 – 1341) a byla tedy budována na občansko-právním základu, což ji umožňovalo pojímat dosti široce. Občanský zákoník zde stanovil, že jedině zavinění zakládá povinnost nahradit škodu, která se skládala nejen ze škody, která byla vyvolána zlým úmyslem nebo nápadnou nedbalostí, ale i škodu způsobenou nedopatřením, které spočívalo buď v zaviněné nedbalosti, nebo nedostatku náležité pozornosti, případně píle (§ 1294). Jako náhrada škody byla většinou uložena, pokud to bylo možné, pouze „*restituere in integrum*“, tedy navrácení do předešlého stavu. Pokud to nebylo možné, tak byla nařízena alespoň

náhrada odhadní ceny. Pokud ovšem došlo ke škodě zlým úmyslem nebo nápadnou nedbalostí, tedy vesměs trestnými činy, muselo být poskytnuto „plné zadostiučinění“. Tedy nejen vlastní odškodnění, ale i nahrazení případného ušlého zisku či odškodnění urážky. Při řízení o náhradě škody platila dále zásada, že náhrada škody musela být uplatňována pomocí civilního práva, pokud nebyla již projednána u trestního soudu (to se dělo v případě zločinů) nebo u politického úřadu (v případech všech ostatních deliktů) (§ 1338).⁵⁷

Jak již bylo zmíněno výše, zákoník obsahoval u obou svých částí také procesně – právní ustanovení, kde stále převládala inkviziční zásada. Na rozdíl od úpravy z doby Josefa II. zde tedy bylo upravené i přestupkové řízení, které bylo dříve obsaženo v samostatné instrukci. Řízení se jako v předešlých právních úpravách dělilo na základní dvě fáze, a to na vyšetřovací (předběžné) a nalézací, kdy se vynášel rozsudek. Tato procesní úprava stále založena na neveřejnosti, písemnosti a principu oficiality ale neměla tak dlouhé trvání jako úprava hmotně-právní. Byla odstraněna revolučním hnutím a následnými vynucenými změnami v roce 1848. Zavedena byla ústnost a veřejnost trestního řízení obsažená v novém procesním řádu ze dne 17. 1. 1850. Před tím již 22. 5. 1848 byly zrušeny tresty za neposlušnost soudu a zákony o tisku z 18. 5. 1848 a ze 14. 3. 1849 byly zavedeny porotní soudy pro věci tiskové, což zaručilo buržoazii účast na soudní činnosti a tedy jakýsi dohled. A i když se v období neoabsolutismu po porážce revoluce krátce navrátilo k zásadám inkvizičního procesu (přesně v roce 1853), roku 1873 došlo vydáním trestního řádu ke konečnému prosazení procesu obžalovacího se všemi jeho klasickými náležitostmi.⁵⁸

Soudními úředníky směli být pouze muži starší 24 let, bezúhonní, znalí práva a kriminální praxe. Navíc se museli podrobovat obtížným zkouškám z trestního práva před apelačním soudem. Místní příslušnost soudů se řídila místem, kde byl zločinec dopaden (*forum deprehensionis* - § 219). Avšak k vyšetřování skutkových okolností zločinu byl příslušný soud, v jehož obvodu byl zločin spáchán nebo u déletrvajících

---

⁵⁷ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předběžnové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 100 až 102

⁵⁸ Srov. Eduard Vlček: Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu; Masarykova univerzita, Brno, 2004, strana 56 a 57

zločinů obvod, kde bylo páchaní zločinu započato (*forum delicti comissi* - 218, 232, 235). Tyto soudní obvody většinou zahrnovaly území celého kraje. Opět zákoník zdůrazňoval, že soudy mají vzájemně spolupracovat a informovat se o důležitých věcech. Navíc bylo ustanoveno, že všechny ostatní „vrchnosti“ musí soudům poskytnout veškerou vyžádanou podporu.

Z úřední povinnosti měla být zadržena každá osoba obviněná ze spáchání trestného činu „*bez přihlédnutí ke stavu, povolání či důstojenství*“. Některé osoby však byly z pravidel místní příslušnosti vyňaty (§ 221). Týkalo se to hlavně zeměpanských úředníků, šlechticů, zemských stavů, křesťanských duchovních, příslušníků akademické obce, pro které byla založena pravomoc pražského a brněnského magistrátu, vojenských velitelů, kteří byli předáváni nejbližšímu vojenskému velitelství, dále personálu jednotlivých vyslanectví, který mohl být pouze zadržen a následně předán svému vyslanci.

Trestní proces se jako v předchozích právních úpravách rozpadal na stádium vyšetřovací a nalézací. Vyšetřování spáchaného zločinu se podle úpravy v zákoníku rozpadalo na předběžné a řádné a v duchu zásady oficiality počínalo běžet od chvíle, kdy se soud o skutku dozvěděl, a bylo jedno, zda na základě udání či z vlastní činnosti. V případech, kdy se soud nemohl pátrání bezodkladně zúčastnit z důvodů velké vzdálenosti sám, činila tyto kroky místní politická vrchnost. Ta také měla povinnost spolupracovat i při dalších potřebných úkonech ve vyšetřování. Předběžné vyšetřování se zaměřovalo na zjišťování, zda byl skutek opravdu trestným činem, jaká je jeho skutková podstata, vyměřit způsobenou škodu, zajistit důkazy a stopy, určit případné polehčující či přitěžující okolnosti a zjistit případné další účastníky zločinu. Pokud důkazy pádně ukazovaly na určitou osobu, mohla být obviněna jako pachatel. Pokud byl pachatel zajištěn či dopaden, byl vzat do vazby (o vazbě se zákoník podrobně zmiňuje a upravuje přesné dovozené zacházení s vězněm, oblečení, které musí dostat, jeho stravu a zdravotní péči mu povinně poskytnoutou) a vyslechnut, o čemž byl sepsán protokol. Předběžný výslech mohla opět činit i místní politická vrchnost, pokud byl vyšetřující soud vzdálen více jak dvanáct hodin cesty. Taktéž mohla v tomto případě vyslychat i svědky.

Další fází byla fáze řádného vyšetřování, kdy bylo cílem zjistit vinu či nevinu obviněného a případně vynést rozsudek spolu se zjištěním, zda zde nejsou ještě nějakí spolupachatelé a určit, zda je třeba nahradit škodu a případně v jaké výši. Zákon požadoval, aby řízení bylo rychlé. To hlavně v případech, které vzbuzovaly mezi lidmi značné pohoršení. Průběh řízení se zaznamenával do tzv. „*dennopisu*“ či „*deníku vyšetřovance* (§§ 346-347)“, do kterého byly zaznamenávány úkony provedené ve vyšetřování dané osoby. Obviněný byl podroben řádnému výslechu, kterému měla předcházet důkladná příprava. Pouze skutečnosti zjištěné v této fázi byly východiskem zcela formálního řízení nalézacího, a proto byly velmi důležité pro zajištění všech relevantních důkazů a výpovědí. Oproti úpravě v zákoníku Josefa II. presumoval zákoník nevinu podezřelého, dokud nebyly provedeny všechny potřebné důkazy. Soudce neměl považovat dané skutečnosti za prokázané bez splnění určitých minimálních podmínek a bylo nutné zdůrazňovat souvislosti jednotlivých důkazů s celým vyšetřovacím řízením.⁵⁹

Nalézací řízení (§§ 415-444) následovalo, jak již bylo uvedeno výše, do osmi či třiceti dnů po ukončení vyšetřování (§421). Rozhodovat o rozsudku mohl soud ve složení nejméně tří kriminálních soudců, kteří byli uznáni vrchním kriminálním soudem za způsobilé, a dvou přísězných přisedících. Dále musel být přítomný soudní písař. Pokud soud nemohl být takto obsazen, mohl být spis z vyšetřovací fáze delegován na jiný soud. Soud o vině a trestu rozhodoval podle písemných podkladů (deník vyšetřovaného, protokoly a další písemné podklady). Po přednesu soudce zpravodaje a zodpovězení případných dotazů předsedajícího soudce se přikročilo k hlasování, kdy předseda soudu hlasoval jako poslední. O výsledku rozhodovala prostá většina hlasů. Rozsudkem bylo rozhodnuto buď o nevině a zproštění obviněného, o vině a odsouzení nebo o dočasném zastavení vyšetřování pro nedostatek právoplatných důkazů, aniž by však bylo podezření úplně vyvráceno. Zprošťující rozsudek byl vyneset buď z důvodu, že daný čin nebyl zločinem nebo že byly indicie svědčící proti obviněnému zcela vyvráceny. V těchto případech neplatil obviněný soudní náhrady a byl současně

---

⁵⁹ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 114

oprávněn stíhat případné původce falešných indicií cestou civilního práva. Dále nesměl být znovu vyšetřován pro stejný zločin bez předchozího udání u Vrchního kriminálního soudu. Pokud byl odsouzený uznán vinným (§ 429 a násl.), byl mu s přihlédnutím k přitěžujícím (§§ 36-38) a polehčujícím (§§ 39-40) okolnostem vyměřen trest. K trestu smrti mohl být odsouzen pouze tehdy, když se výslovně doznal ke zločinu, se kterým zákon trest smrti spojoval, nebo že byl svědky pod přísahou z něho usvědčen. Ve všech ostatních případech mohl být pouze odsouzen do žaláře.

V zákoně stanovených případech byl rozsudek kriminálního soudu podroben přezkumu revizního orgánu, kterým zde byl Vrchní kriminální soud. Důvodem k revizi byla zaprvé závažnost zločinu, kdy byly vyjmenovány činy určené k revizi (například velezrada, zneužití úřední moci, padělání peněz, rušení náboženství, vražda a mnoho dalších). Zadruhé pokud se odsouzení zakládalo na usvědčení obviněného a zatřetí podle závažnosti uvaleného trestu (odsouzení na dobu delší než pět let, k vystavení na pranýři, k doživotnímu vypovězení ze země či k trestu zosťřenému tělesnými tresty). O revizi musel Vrchní kriminální soud rozhodnout do osmi dnů, ve složitějších případech opět do třiceti dnů. Vrchní kriminální soud přezkoumal průběh řízení, a pokud zjistil závažná pochybení, vyzval k odstranění chyb a k opravě (§§ 438-439). Pokud bylo vše v pořádku, rozsudek potvrdil nebo ho mohl v určitých případech zosťřit či zmírnit (§§ 440-441).⁶⁰ V dalších zákonem stanovených případech týkajících se některých těžkých zločinů a za dalších rozhodných okolností byl ještě spis i s rozhodnutím Vrchního kriminálního soudu předkládán Nejvyššímu justičnímu úřadu ke konečnému rozhodnutí.⁶¹ V případech trestu smrti, kdy zmírnění trestu nebylo s přihlédnutím k okolnostem úplně vyloučeno, byl spis ještě předkládán panovníkovi pro případné udělení milosti (§ 444).

Rozsudky kriminálního soudu, které mohly být vyhlášeny bez předkládání Vrchnímu kriminálnímu soudu a rozsudky Vrchního kriminálního soudu, kterým byl

---

⁶⁰ Tresty na svobodě stanovené v rozmezí 10 – 20 let nebo 5 – 10 let nemohl zmírnit co do druhu, ale pouze do délky. Avšak nikdy ne pod 5 let a u druhého případu pod 2 roky. Trest smrti nebo doživotní žalář nemohl být změněn nikdy.

⁶¹ Obecně řečeno se jednalo o okolnosti, kdy se Vrchní kriminální soud značně odchýlil od rozhodnutí kriminálního soudu, kdy byl pachatel odsouzen k trestu smrti či doživotí, či Vrchní kriminální soud chtěl pachateli zmírnit trest více, než mu povoloval zákon.

osvobozující rozsudek kriminálního soudu jakkoliv zostřen, mohl být napaden rekusem (§§ 462-469), který mohl podat sám obžalovaný nebo jeho příbuzní, opatrovník či u poddaného jeho vrchnost a to do osmi dnů od vyhlášení rozsudku buď písemně či ústně do protokolu. Rekurs byl všeobecným opravným prostředkem, protože zákoník nerozlišoval opravu formálních vad od materiálních vad řízení. Rekusem mohlo být namítáno, že se vyšetřování dělo neprávem, že s přihlédnutím k důkazům nemělo dojít k odsouzení či že rozsudek byl přísnější, než by podle zákona měl být. Nadřízený soudní orgán prozkoumal napadené řízení na základě předaného spisu (odsouzený do něj nesměl nahlížet, pouze mu mohly být sděleny důvody odsouzení) a buď rekurs zamítl a rozsudek potvrdil, nebo právně vadné řízení zrušil a odsouzenému zjednal „odškodnění se zadostiučiněním“ nebo dané rozhodnutí zmínil. Důležitá byla moderní zásada, že v neprospěch odsouzeného nesměl být rozsudek změněn v žádném případě.⁶²

Po právní moci rozsudku mohla být ještě v zákonem určené promlčecí lhůtě nařízena obnova vyšetřování (§§ 471-481), pokud se objevily nové skutečnosti, které v době řízení nebyly známy a které by ovlivnily, kdyby známy byly, znění rozsudku tak, že by k odsouzení obviněného nedošlo vůbec nebo by řízení nebylo zastaveno pro nedostatek důkazů. Dalším důvodem pro obnovu vyšetřování bylo, pokud by byl pachatel odsouzen k těžšímu trestu, protože se objevily přitěžující okolnosti či se zjistilo spáchání dalšího zločinu téhož druhu nebo druhu těžšího. Pokud však byl původní rozsudek osvobozující, byla obnova vázána ještě na souhlas Vrchního kriminálního soudu.

Zákoník obsahoval i úpravu řízení podle stanného práva (§§ 500-513), které se v mnohém lišilo od řádného kriminálního procesu a mělo vést k podstatnému zrychlení procesu. Vyšetřování bylo zjednodušeno, rozsudek byl neodkladný a musel být vyhlášen do 24 hodin a poté do tří dnů proveden. Dále byly vyloučeny všechny opravné prostředky a bylo umožněno rozšířené použití trestu smrti. Tato úprava se použila v případě „vzbouření“, což byl zvláštní kvalifikovaný případ pozdvižení, kdy došlo ke srocení lidí a násilnostem většího rozsahu, že muselo být použito mimořádné síly

---

⁶² Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 117

(vyhlašoval krajský úřad). Dále v případě, že se na určitém území objevilo neobvykle mnoho loupeží, vražd či zhářství (vyhlašoval Nejvyšší justiční úřad) a v případech porušování předpisů řešící členění šíření morové nákazy (v tomto případě se trest smrti vykonával na rozdíl od ostatní úpravy zastřelením).

Ve věcech těžkých policejních přestupků byly příslušné zásadně úřady politické, proto se hovořilo všeobecně o politické soudní pravomoci. V první instanci ji vykonávaly místní úřady neboli „vrchnosti“, které v daném obvodu měly dohlížet na „klid, pořádek a bezpečnost“ a které při výkonu této pravomoci vystupovaly jako politické úřady soudní. Jejich činnost měla směřovat k včasné prevenci a k represii již „předsevzatých“ trestných činů. Pátrání po pachateli náleželo té vrchnosti, v jejímž obvodu k trestnému činu došlo. Vlastní trestní řízení pak prováděla vrchnost, v jejímž obvodu byla podezřelá osoba zadržena. Z této pravomoci byly opět vyňaty určité skupiny osob zahrnující podobné skupiny, jako trestní řízení u zločinů a některé delikty, které byly oznamovány zemskému guberniu (například sebevražedný pokus, účast na tajných společnostech, porušování tiskové cenzury, atd.). Podmínkou výkonu politicko-soudní pravomoci bylo obsazení příslušného politického úřadu všeobecně alespoň jedním soudcem a aktuárem. Soudcem se mohl stát muž starý alespoň 24 let, který složil zkoušku z platného trestního práva před zemským guberniem a apelačním soudem.⁶³

Řízení o těžkých politických přestupcích se také jako u řízení o zločinech dělilo na fázi vyšetřovací a nalézací a respektovalo zásady inkvizičního procesu. Řízení mohlo být započaté obdobně jako v případech kriminálních, ale na rozdíl od nich bylo možné přikročit k zatčení vyšetřované osoby jen v zákonem dovolených okamžicích.⁶⁴ V této fázi byly zajišťovány důkazy, výpovědi svědků a výsledky podezřelého. Poté přešlo řízení do fáze nalézací a byl vynesena rozsudek. Případ rozhodoval soudce a dva přísedící laici, kteří měli být „zkušení a bezúhonní muži z místa prováděného vyšetřování“.

---

⁶³ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 125

⁶⁴ Dopadení pachatele při činu, pokud ponechání na svobodě mohlo mařit vyšetřování, pokud vyšetřovaný uprchl, při vyšetřování rvačky a při „zprotivení se“ úředním osobám.

Za určitých podmínek stanovených zákonem musel být rozsudek předkládán k přezkoumání orgánům politického dozoru. Krajskému úřadu, pokud byl trest vězení delší než jeden měsíc, byl uložen kárný trest či byl-li proveden důkaz souběhem okolností. Pokud měl krajský úřad námitky, musel se spis předložit guberniu, které mohlo učinit v rozsudku změny. Opravnými prostředky v řízení byl rekurs, který byl velmi podobný rekursu v kriminálním řízení, a žádost o milost, kdy rozsudky mohl zmírnit krajský úřad nebo gubernium zcela prominout. U rozsudků, které byly předkládané k revizi, mohlo trest zmírnit gubernium a zcela prominout pouze dvorská kancelář. Oba tyto opravné prostředky měly odkladné účinky.⁶⁵

6. Vývoj trestných činů proti božskému majestátu

Jak je zřejmé z výše napsaného, vývoj trestního práva byl v 18. století opravdu překotný a velmi mnoho věcí se změnilo v relativně krátkém období sta let. Ať již v právu hmotném nebo procesním. Avšak nahlížení na žádný okruh trestných činů se nezměnilo tak moc, jako je tomu u trestných činů proti Bohu a náboženství. Zapříčinilo to mnoho důvodů, z nichž nejdůležitějším je samozřejmě postupný ústup role náboženství v životech lidí a rychlý rozvoj vědy a s tím přicházejících nových objevů a lepší chápání světa a jeho jevů. Ochrana Boha společně s ochranou panovníka byla dlouhou dobu nejdůležitějším chráněným zájmem. Protože panovník byl hlavou společnosti a svoji moc odvozoval právě od Boha, který jeho osobu vyvolil k tomu, aby státu a všem jeho obyvatelům vládl. Proto byl Bůh jako jediná autorita výše než panovník a pouze jenom jemu byl panovník také odpovědný. Z této formulace je jasné, že byl eminentní zájem vládnoucí vrstvy, která také zákony v té době tvořila, aby byl Bůh co nejvíce chráněn a s ním i celé náboženství. Protože pokud by byla podkopána autorita Boha, byla by tím jistě i zpochybněna oprávněnost panovníkovi vlády a společně s tím i celý společenský systém. Samozřejmě ale byla vysoká ochrana

---

⁶⁵ Srov. Václav Šolle: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962, strana 129

motivována i opravdovým a mnohdy upřímným náboženským zápallem, který se ovšem někdy měnil v určitou formu fanatismu, jenž se projevoval hlavně při výkladu a uplatňování těchto norem. Ze všech těchto důvodů je myslím dobré pojednat o vývoji těchto trestných činů trochu blíže.

Již první právní normy vydané na našem území byly velmi úzce spjaty s náboženstvím. Jako příklad jmenujme Výsady Boleslava II. z roku 992 či Dekrety Břetislavovy z roku 1039. Autorita Boha je v našem feudálním právu chráněna nejprve nezřetelně v rámci ochrany celého křesťanství a církevní organizace hlavně ve skutcích hereze a čarodějnictví. Pojem Bůh se v trestním právu objevuje samostatně až v polovině 15. století, aniž by ovšem byl nějak přesně specifikován. V zemském právu lze tuto ochranu přikládat obyčejovému právu. V právu městském je tato skutková podstata obsažena v čl. MXXVIII Koldínova zákoníku z roku 1579. Není do dnešní doby zcela jasné, jaký Bůh byl těmito ustanoveními chráněn, vzhledem k tomu, že různé teologické směry chápaly rozdílně boží osobnost. I když po vydání Obnoveného řízení zemského v roce 1627 je to jistě na dlouhou dobu Bůh římského katolicismu, osvícenská tolerance boží jednorozměrnost zkomplikovala.

Je zajímavé, že kniha Caesara Beccarii „O zločinech a trestech“, která ovlivnila znatelně vývoj trestního práva v období osvícenství, neobsahovala žádné skutkové podstaty, které by ohrožovaly Boha (na rozdíl například od Montesquieho). I když mu tento fakt byl některými současníky vytýkán. Autorovi jedné z polemik, Fachienimu, Beccaria odpověděl obranou, v její úvodní části „*Obžaloby z beznáboženství*“ svůj přístup podrobně vysvětlil. Tyto závěry ale rakouské zákonodárství ignorovalo. Avšak i když byly skutkové podstaty ohrožující Boha v kodifikacích obsaženy, postupně se měnil názor na jejich společenskou nebezpečnost. Constitutio Criminalis Theresiana z roku 1768 ve svém čl. 56 *De Blasphemia (O rouhání, neboližto zlolajčnosti proti Bohu)* je považuje mezi trestnými činy za „*první a nejhorší*“. Jen o devatenáct let mladší zákoník Josefa II. nezařadil už vůbec ochranu Boha mezi trestné činy, ale jen mezi politická provinění a zařadil je v kapitole V. mezi skupinu přestupků „*ke zkáze mravův vedoucých*“. Další úprava Františka II. z roku

1803 tuto kategorii rozpracovala velmi podrobně. Zařadila tyto činy ohrožující Boha opět mezi zločiny, konkrétně mezi skupinu delikvence nazvanou „rušení náboženství“.

Proměnlivý rozsah objektivní stránky delikvence proti Bohu stojí také za povšimnutí. Nejsířeji a nejpodrobněji je rozpracována v úpravě tereziánské. Ta v prvním stupni zahrnuje Boha Všemohoucího, Nejsvětější trojici a jednu ze tří božských osob. Ve stupni druhém poté chrání Pannu Marii, jiné světce a svěťce, krucifix a svaté obrazy. Ve třetím stupni jsou potom obsažena všechna jednání, která směřují k potupě či posměchu Boha a dalších svatých (například úmyslné kletby dovolávající se svatého přijímání, ran, kříže a umučení Krista, naslouchání rouhání další osoby, povzbuzování k takovému jednání, atd.). Trestný čin tedy šel spáchat slovem i skutkem. V první skupině, která chránila Boha, byla obsažena jednání, která upírala Bohu něco, co mu náleží nebo naopak mu přičítala skutečnosti, které mu nepřísluší. Trestem za delikt z první skupiny je vytržení jazyka, utětí ruky a následné upálení za živa s možností dalšího zostření trestu například pomocí trhání rozžhavenými kleštěmi. Za činy v druhé skupině byl trest smrti stětím a za činy ze skupiny třetí měl být uložen neurčitý tělesný trest.

V trestním kodexu Josefa II. se rouhání mohlo stát trestným pouze na veřejném místě či před skupinou osob a nebo pokud bylo spácháno písemně. Avšak v této úpravě je chráněný pouze Všemohoucí Bůh. Tzn., že se úprava vztahuje na mnohem menší počet jednání a záleželo jen na úvaze soudu, jaký skutek Boha napadá a jaký ještě ne. Vzhledem k tomu, že se zde jednalo pouze o přestupek, byl trest oproti starší úpravě mnohem mírnější. Navíc zákoník předpokládal, že takového jednání se nedopustí nikdo se zdravým rozumem a s pachatelem se tedy mělo jednat jako s „*bezsmyslným*“ a měl být pouze držen v „*bláznovišti*“, dokud se nepolepší.

Podobná úprava je i v zákoníku Františka II. z roku 1803, kde se chrání pouze Bůh bez jakýchkoliv epitet. Pouze rozšiřuje možná trestná jednání i na spáchání činu pomocí literárního díla. Rouhání proti Bohu však zde ztratilo své privilegované postavení a je pouze jedním ze čtyř způsobů, jak naplnit skutkovou podstatu zločinu „rušení náboženství“. Za tento čin se uvaloval trest pobytu v žaláři na dobu šesti měsíců

až jednoho roku. Pokud rouháním došlo k veřejnému pohoršení, ukládal se žalář až na pět let a v případě „větší zloby aneb nebezpečnosti“ až na let deset.

Ochrana Boha a náboženství zůstala obsažena i v trestním zákoníku z roku 1852, který se stal součástí československého práva a kde byla ochrana poskytována každému pojmu boha v každém náboženství. I když bylo poslední rozhodnutí československého Nejvyššího soudu učiněno v této věci v roce 1929, ustanovení byla odstraněna až novým zákoník z roku 1950, kde by šla ale také ochrana Boha vyvodit extenzivním výkladem ustanovení o „hrubé neslušnosti“, kdy byl odsouzen až na jeden rok ten, kdo „vzbudí veřejné pohoršení tím, že hrubě zneuctí místo nebo věc, které jsou určeny k náboženskému účelu.“⁶⁶

7. Závěr

Pokud na závěr shrneme vývoj trestního práva v 18. století, je jasně viditelné, že toto období bylo opravdu přelomové a během relativně krátké doby se trestní právo změnilo ze staré stavovské úpravy založené na soudních nálezech a zvyklostech na právo psané, kodifikované a zbavené středověkých přežitků, jako byla například tortura či trestný čin čarodějnictví. Cesta tohoto vývoje byla samozřejmě složitá a ovlivňovalo ji mnoho faktorů, které byly v této práci zmíněny. A právě různorodost vydaných kodifikací, množství filosofických názorů působících na legislativní činnost a složitá politická situace této doby, to vše činí právě z 18. století vhodným obdobím pro studium. Právní úprava, která zde vznikla, platila dlouhou dobu a ovlivňuje trestní právo v našich zemích do dnešních dnů. Tato práce tedy přináší pojednání o všech důležitých zákonech trestního práva této doby, o okolnostech a důvodech jejich přijetí, o jejich praktickém uplatňování a v neposlední řadě také o myšlenkových směrech, které celý tehdejší právní řád ovlivňovaly. Dále se zaměřuje i na vývoj trestního soudnictví a na

---

⁶⁶ Srov. Vladimír Kindl: Trestní ochrana pojmu „Bůh“ v rakouských kodifikacích 18. a 19. století, veřejná správa a právo, pocta Dušanu Hendrychovi k 70. narozeninám, C.H. Beck, 1997, strana 313 až 319

závěr na vývoj trestných činů proti božskému majestátu, které prodělaly v 18. století převratný vývoj.

8. Seznam použitých pramenů a literatury

- 1) Constitutio Criminalis Josephina - 1707
- 2) Constitutio Criminalis Theresiana - 1768
- 3) Práva všeobecná nad proviněními a jejich trestmi – 1787
- 4) Všeobecný řád soudní hrdelní – 1788
- 5) Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky – 1803
- 6) Adamová, Riegerová, Skřejpková, Soukup, Šouša: Dějiny českého soudnictví od počátku českého státnosti do roku 1938, LexisNexis s.r.o. 2005
- 7) Gerloch, A.: Teorie práva, 3. vydání, nakladatelství Aleš Čeněk, 2004
- 8) Hora P.: Toulky českou minulostí 3, Baronet, Praha 1994
- 9) Hraše J.: Persekuce cikánů v zemích Koruny české v XVIII. století, Světozor, roč. 5., č. 2-4, Praha 1871
- 10) Jelínek J. a kol.: Trestní právo hmotné, Linde Praha a.s. 2005
- 11) Jelínek J.: Trestní právo procesní, Eurolex Bohemia s.r.o. Praha 2003
- 12) Kindl V.: Trestní ochrana pojmu „Bůh“ v rakouských kodifikacích 18. a 19. století, veřejná správa a právo, pocta Dušanu Hendrychovi k 70. narozeninám, C. H. Beck, 1997
- 13) Klabouch, J.: Osvícenské právní nauky v českých zemích, Nakladatelství Československé akademie věd, 1958
- 14) Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 2. upravené vydání, Linde praha a.s. 1999
- 15) Pivoňka, F.: Tajemství české minulosti, číslo 6, rok 2011
- 16) Roučka, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé pol. 18. století, Právně historické studie III., Československá akademie věd, Praha 1957
- 17) Seltenreich, R., Universita Karlova, [recenzenti Valentin Urfus, Karel Václav Malý]: Právní humanismus jako výraz evropského právního vývoje: (se zvláštním zřetelem k dění na univerzitách), Praha: Karolinum, 1996

- 18) Stupecký, J.: O českých překladech pořizených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního, Časopis Musea království českého, 1903, ročník LXXVII. red. Kvapil a Zibrt
- 19) Šolle, V.: Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, Archivní správa min. vnitra: Sborník archivních prací 1, ročník XII, nakl. Orbis, Národní podnik, Praha 1962
- 20) Vlček, E: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, Masarykova univerzita, Brno, 1993
- 21) Urfus, V.: Císař Josef I., nekorunovaný Habsburk na českém trůně, nakladatelství Libri, Praha 2004
- 22) Vojáček, L.: Urážky, pomluvy a nactiutrhaní, Eurolex Bohemia s.r.o., Praha 2006

9. Resumé v anglickém jazyce (Abstract in English language)

The progress of criminal law in 18th century in our country

The main theme of this graduation thesis is the progress in substantive criminal law and procedural criminal law in the 18th century in our countries. Part of the work focuses on the codex published in 1803, as it was highly progressive for the period. Its inclusion in the thesis was, therefore, logical and necessary. The whole development of criminal law in Czech countries has been derived from the progress of criminal law of the Habsburg monarchy, which Bohemia was a part of. As a secondary theme the thesis elaborates the historical development of the monarchy in this period, philosophical and religious orientations and beliefs, the greatest thinkers and previous legislation drawn by policy makers in the 18th century and often accepted in the first half of the 18th century. This work also discusses the progress of the structure of capital justice in our country, which focuses mainly on personal and material equipment and the reason for the gradual reduction of capital court. In a special chapter the correction progress of crimes against divine majesty, on which the opinion has changed over the century, is discussed; namely the change from strictly punishable crime to offenses and then their return back to crime. This chapter also includes a comparison of these crimes and crimes against the monarch.

The primary attention is paid to individual codes published in 18th century in chronological order. At first, the situation which prevailed at the beginning of the century and which came from the older form is discussed. In this context, the most important sources of information were *Renewed constitution of terrestrial and Rights of the Bohemian Kingdom (Koldin's Code)*. The first important code issued in the 18th century was *Constitutio Criminalis Josephina* (1707). However, it was only a subsidiary of applicable law and focused mainly on criminal procedure. Another important code was *Constitutio Criminalis Theresiana* (1769), which was already the exclusive rule of the substantive and procedural law, but at the time of its release included outdated form. Next code was *The universal rights of guilt and their*

punishment (1787), which was based on progressive schools of thought and represented a big change in the use of many institutes of substantive criminal law. Since 1788, the *Universal code of Procedure of the Capital Court*, which edited criminal procedural law according to modern principles, was also in use. The whole rapid progress in 18th century is completed by the code published in 1803, whose provisions were modified form Code of 1852 applied to the mid-20th century.

Each code is discussed in detail, including the reasons for its accepting and factors that influenced its content. The thesis deals with important principles of each code, the main provisions and the exercise of this right in practice.

Klíčová slova v českém jazyce

Trestní právo, Právní dějiny, 18. století

Keywords in English language

Criminal law, History of law, 18th century